Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вӀашагӀкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГӀАЛГӀАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГӀАЛГӀАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 16 ИЮНЬ, 1987 ШУ. ★ № 72 (7418). ★ Мах 3 кеп.

ПЕРЕСТРОЙКА КЕРТТЕРА ДОШ

КПСС ЦК хинна совещани

ХьалхагӀа хоам ма барра, КПСС аргӀанарча Пленуме дувца оттадеча экономикана доал делга овлангара перестройка яра дешашта хетаь КПСС Центральни Комитете совещани хилар 8 — 9 июне.

Совещане дакъа лаьцар КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева, ЦК Политбюро членаша Л. Н. Зайкова, Е. К. Лигачева, Н. И. Рыжкова, Политбюро членалла кандидаташа Б. Н. Ельцина, Н. Н. Слюнькова, Н. В. Талызина.

Совещане хьнйхабар предприятей а объединеней а, министерствай а ведомствай а кулгалхой, Ӏилманхой, партийни болхлой.

Совещани хьайийл л а р **М. С. Горбачева.** Бутт чакхбоаллаш, аьлар цо, парте Центральни Комитета Пленум хургья. Цун повестке — мехка экономикана доал деча перестройка ярах дола кардинальни дош. Пленума декхар да интенсификаци яра этапе бӀарчча цаӀ йола мехка экономикана доал дара керда система юкъейоалае йиш хулийта решенеш тӀаэцилга. Из керттера лоархӀам болаш хургда, хӀана аьлча дувцар перестройка кӀийлен тӀарча, керттерча дешаех да.

Массехк замечани е а кхаь дешах шоана фу хет ха а безам бар са.

Хьалхара дош — алхха экономике хинна ца Ӏеш, бӀарчча хьайицача общество перестройка мишта ю? Мехка тайп-тайпарча регионашкара ма дий шо, кӀаьта къахьегама коллективашца юкъарчал доацаш хӀара дийнахьа дувзаденна а да. Фу деш я хӀанз партийни, советски органаш, министерстваш? Парте Центральни Комитета январски Пленум хинначул тӀехьагӀа дӀайолаеннача перестройка этапах шоай позицешкара хӀама ала, мах бетаро йолаш да шо.

ШоллагӀа дош — предприятех долча Закона проектах фу хет шоана? Из шоана йовзаш я, хӀаьта цхьаболчар дерригача халкъо из ювцача дакъа лаьцад. шоашта хетар публично хьахьайкадаьд, вокхар из Ӏомаяьй шоай коллективашка, партийни организацешка. Оаш оашоца, хетаргахьа, цу документах уйла яь хургья, из, оалаш ма хиллара, цо е вокх предприяте, къахьегама коллективо болх беча реальносташца тарлуш йий хьежаш. Долче, Закона проектах лаьца Центральни Комитетага дувца хӀама долаш да шо. Из ювца еза вай парте Центральни Комитета июньски Пленуме, СССР Лакхехьарча Совета аргӀанарча сессе, цох Закон деш тӀа а ийца, чӀоагӀъе еза. Вай экономикана доал деча овлангара перестройка яра хьакъехьа вай уйла еча хана, кхетадеш ма хиллара, вай экономика керттерча даькъах, доал дара бӀарчча цаӀ йолча системерча цун хьалах долча дешах керттердар хул.

ДӀадахачох вай дувце, доккхагӀдола кхоачамбоацар хинна хила мег вай лакхера Ӏодолалуш хиннилга. Плановни экономикага диллача нийса да, аьнна а хета тарлу из. Бакъда, хӀанз вай лаьрхӀад керттерча звеногара дӀадоладала, хӀана аьлча, планировани яра, доал дара дешашка централни органаш хьажа йолаелча предприятиде хӀама доацаш юсар: лакхе латтача звеньяша дерригa шоай бе доллар. Кардинальни гӀулакхаш чакхдоахалацар. Керда положенеш, рекомендацеш предприятешка цӀог яькха мара дӀакхачацар, хӀаьта вай цкъаь-цкъа вӀаштӀехьдаланзар из процесс йоагӀаӀача бесса дӀайоаржае а корта болаш чакхъякха а. Цудухьа 60-ча а 70-ча а шерашка экономикана доал делга эргадаькха тоадара вай мел даьчох йизза эффект яланзар.

ХӀанз вай дӀадоладеннад лохера — предприятегара, объединенегара. Эггара хьалха де дезар да вай керттерча звенон — предприяте, объединене социалистически экономика, доал дара вай система, къахьегама коллектива потенциал хьаеллара таро луш йолча параметрий уйла яр а уж хьалахар а. Цудухьа тхона чӀоагӀа лоархӀаме да цу документах шоана фу хет хар, оаш цун мах бар.

Цунца цхьана, дош иштта оттадеча хана, оаха кхетаду предприятех дола Закон вай экономикана доал дара бӀарчча цхьа система хьаеча кхыча элементех дӀадаьккхача цо предприяти халача хьал тӀа оттаергйолга. ТӀаккха цун вӀаштӀехьдаргдацар ерригача таронех пайда эца а доал дара кердача методашка — керттерча даькъе хозрасчета тӀа, ше-шийна финансировани ярга, самоокупаемостага яла. Цудухьа экономикана доал деш йолча лакхерча эшелонашта овлангара перестройка ярца цхьана беш бар Закона тӀа баь болх. Из доагӀа шоай лоархӀам Ӏалаьмате боккха болча правительственни органашта а экономически ведомствашта а. Центра кердача лоархӀама уйла еча хана керттерча дешах цаӀ дар министерство отрасла штаб мишта хила еза яха дош къоастаделга.

ХӀанз КПСС ЦК Политбюро дийцад центральни органаша экономикана доал делга эргадаькха тоадара деррига лостамаш. Белгалдаккха деза, из атта гӀулакх доацилга, дерригача боарамашка йоккхий дискуссеш ец латт. Из-м лерттӀа а да, хӀана аьлча вай хӀанз къоастаде дезараш доккхий дешаш да, хӀаьта кхетадеш ма хиллара, кӀезигагӀа зе а хулаш къоастадича бакъахьа да уж.

КхоалагӀа дош — доал дара центральни органий лоархӀам мишта кхетабу оаш?

Уж кхо проблема я вай теркам тӀабахийта безараш.

ХьатӀадоагӀача шера январь бетта предприятех дола Закон юкъедоаладергда, кхетадеш да, центральни органаш а кердача хьалашка болх барга яха езилга. Долче, денхар латт ерригa кийчо укх шера чакхъяккхарах.

Соцамий проекташ ЦК Политбюро йийцай оаха, бакъда, решенеш тӀайийцаяц, уж чӀоагӀъяьяц — уж ювцарах хьахуларашка хьежа цар тӀа болх бе, яхаш порученеш тийнай. Цу дешаш тӀа болх бергба вай парте Центральни Комитета Пленуме а. СССР Лакхехьарча Совета сессе Закон юххера чӀоагӀдаьчул тӀехьагӀа, деррига соцамаш вӀаши дувзанза а тӀаэцанза а даргдац.

Иштта да тхона хетар. Реформа — цӀенхаштта гӀулакх, доккха гӀулакх. Из книжка лист тӀакӀалтӀара яккхар дац, цхьан дийнахьа дахар дац. Тахан вай де лерхӀарашка кхачара этапех чакхдовла деза. Из хьалхара этап малагӀча идеяшца, малагӀча документашца вай дӀайолаярах тийша дукха хӀама да.

Тахан дувцаш дола документаш боккха политически лоархӀам болаш ба. Гола тохача укх хан-юкъа парте шийн дош ала деза. Вай боахама механизма болх тоабара, социалистически демократи, политически система дӀахо дегӀаккхувлара наькъаш лех наха. ХӀанз, цӀакхча ца хиннача тайпара, хилянза даргдоацаш хӀама да уж ерригa проблемаш демократически ювцилга, халкъа кхоллам.

Экономикана доал деча перестройка яра керттерча лостамех хоам беш къамаьл дир КПСС ЦК секретара **Н. Н. Слюнькова.**

ЦК апрельски Пленума, парте XXVII съезда решеней кӀийлен тӀа, аьлар цо, вай общество дегӀаухилга сихдара тӀадерзадаь чакхдоахаш да доккхий политически, экономически, организационни гӀулакхаш. Кийч а яь, чакхйоаккхаш я керда структурно - инвестиционни политика. Низаш а средстваш а тӀаерзаю Ӏилма-технически прогресса керттерча лостамашта. Лоацача хана экспериментальни тохкам баьб кердача экономически методашта. Боахама цхьадолча доакъой предприятеш йиззача хозрасчета тӀа а шоаш шоашта финансировани ярга а яьхай. Бакъда, радикальни экономически хувцамаш хӀанз а гуш дац.

Валови хьокхамаш долаш, затратни механизм я экономике лелаеш. Цо, ховш ма хиллара, затраташ дукхагӀа яра стимулировани ю, уж дукхагӀа дӀа ме йохийта боарамаш доккхагӀа хул. Производитело потребителa диктат лоаттаярца дувзаденна да боахам лерттӀа пайда ца беш лелабелга. Цо, шийн аргӀан, халкъа боахаме дефицит хьахулийт, хӀана аьлча производство потребитело дӀадехарашка хьежжа хулга Ӏалашдаьдац, хӀаьта из шийна эшар хьахаржа йиш йолаш вац, шийна дӀаденнар дӀаэца дезаш хул. Цу дерригне езаш йоаца а дукхагӀча даькъе во а продукци арахецарга вуг. Йоккхий затраташ елга хьаллувц юхаяла ца езаш капитальни вложенеш, валютни фондаш теларца. Из деррига ду бюджета средствай чотагӀа.

Ӏалаьмате йоккхийча дотацеша, проценташ зӀамига яле а, кредиташ юха ца телаш дукхха моттигаш хиларо, хӀаьта иштта хӀанз латтача маьхаша ресурсех деагӀача тайпара пайда ца эцилга хьаллувц. Доагоран бийдалаи цкъаи ахазза - кхозза дохагӀа да, уж дунен тӀа долаш долчарел. Вокх оагӀорахьа юкъера лаьрхӀача юача продуктай маьхаш, уж хьаярга дӀадодачул шозза лохагӀа да. Юкъарчал доацаш бувзам бац затраташ лохъяра, боахам эффективно лелабара, къахьегама коллективана материальни вознаграждени яра юкъе. Болхлоех, инженерно-технически болхлоех ресурсай бокъонца бола дай хиннабац. ХӀаьта цхьанне йоацаш санна а лелаю цар уж. Доал дара ледара юкъеувз уж, цхьатарра бокъонаш йола юкъарча гӀулакха доакъошхой шоаех хеташ бац.

Затратни механизм цӀенъяь юкъера дӀаяккхар духьа лоацача хана а комплексно а чакхдаккха деза экономикана доал дара бӀарчча цаӀ йолча системага довлар. Керттердар латт, централизованни планированеней предприятеш шоай лоӀаме хилараи юкъе нийсагӀйола соотношени лахарах.

Хургйола КПСС ЦК Пленум декхарийла я мехка экономикана доал деча овлангара перестройка яра керттера положенеш ювца а кийчъе а. Предприяте боахама механизм эргаяькха тоаярца дӀайолае лерхӀ перестройка.

Предприятей керда экономически механизм хьакхоллара керттера декхар — уж шоай лоӀаме хулга алсамдаккхар, йиззача хозрасчета а ше-шийна доал делга шерра доаржадара а ларда тӀа боахам лелабара хьахулачун хьалхара бехктокхам чӀоагӀбар.

Лакхера Ӏочуенна планови заданеш кхоачашъе езаш, хӀара ког мишта баккха беза хьалхадоаккхаш хиннача предприятех, планироване хьинаре субъект хул. ПриказагӀа ерригa производственни программа белгалъяр а увттаер а министерство а йоацаш, предприяти ше хургья. Цо хьалхле лелаергья стабильни экономически нормативашца, пачхахьалкхен заказашца, контрольни цифрашца. Контрольни цифраех директивни хьокхамаш хургдац, боахама решенеш къестаеча хана цар баргал еттаргъяц предприятей инициативана. Пачхахьалкхен заказашка, потребителей юкъарчал доацача заказашка, йӀаьхача ханарча экономически нормативашка, контрольни цифрашка а лимиташка а хьежа, предприяте ше оттаергья, чӀоагӀ а ергья шийн пхе шера план.

Денхараш доацаш бокъонаш хилац. Пачхахьалкхенах яккхаш хила йиш яц предприяти. Ше болх беш йоахача средствай чотагӀа ше лелаяь ца Ӏеш, пачхахьалкхе а лелае еза цо.

Цигара хьадоагӀаш да предприяти йиззача хозрасчетен ше-шийна финансировани ярей принципех болх банза яргӀ ца хилар. Бюджетни финансировани елга цӀендаь юкъера дӀадоаккх. ХӀара предприяти декхарийла я пачхахьалкхен бюджет хьаеча дакъа лаца, пайда эцача производственни фондех, къахьегама а Ӏалама а ресурсех, цу юкъе лаьттен хийн долаш, мах тела. Из ахча, пачхахьалкхенна хьатӀабоагӀа алхха тешшаме пайда хинна ца Ӏеш, производственни ресурсех дикагӀча тайпара пайда эцара лоархӀаме стимул а я, хӀана аьлча пайда эцаш йола ресурсаш кӀезигагӀа ме хул, кӀезигагӀа тела дезаргда ахча.

Предприятей хьале овлангара хувцамаш даро дӀадех предприятена тӀалаттача доал дара ерригача органий функцешка, балха методашка, организационни структурашка кардинальни хувцамаш делга, мехка экономически ведомствай болх эргабоаккхилга. Эггара хьалха эшар фуд аьлча, из да министерствай болх овлангара эргабаккхар. Доал дара декхарех хӀанзарчоа лерттӀа лоархӀаяц уж, перспективни планировани елга во леладу, пачхахьалкхен бюджета а хӀаьта иштта керда мощносташ хьаяра централизованни фондех а дикагӀча тайпара пайда эцац. Из бахьан долаш хьахул диспропорцеш, дефицит, социальни сфера дегӀайоалаяра йоагӀача беса йоахо ца елга.

ЛерттӀа пайда хьабоалаш дац Ӏилма - технически прогресса даькъе министерстваша деш дар а, цудухьа дунен лакхерча Ӏилма-технически боарамал тӀехьадусаш да цхьадола доакъош. Предприятеш зе деш хилар дӀадаккхара ледара болх бу министерстваша. Уж керттера дешаш къестаде дезаш йолча доакъой штабаша дукхагӀйола ха йоаю объединенешта оперативни кулгал деш, административни методашца цар боахама гӀулакхашта юкъелелх, из да царна карарча предприятеша лоха эффективность йолаш болх бара керттера бахьан.

Министерствай болх овлангара денз тоабара предприятешта оперативни доал дарах уж мукъаялийта лерхӀ, йоккха эффективность йолча предприятей средстваш лоха эффективность йолча, зе деш йолча предприятешта дӀателара даькъера харцахьара практика дӀаяккха еза. Отраслей Ӏилма - технически а планово-экономически а бокъонца йола штабаш хила еза министерствaех. Мехка хьалхашка жоп тела деза цар отрасла продукцеца перспективни эшараш Ӏалашдара, диспропорцеш хилийта йиш яц, производства а продукце дикала а дунен толашагӀйолча боарамга кхоачилга Ӏалашде деза цар. Цар декхар — чӀоагӀа специализаци кооперации яра, производство а струтура а дикагӀа вӀаштӀехьяккхара ларда тӀа эффективно болх белга.

Доазол арахьарча экономически балха тӀа, кадраш кийчъяра, уж юхакийчъяра а цар квалификаци лакхъяра а даькъе министерствашa хьинарегӀа къахьегар лоархӀаме да. Министерствай кердача декхараша а функцеша а дӀадех аппарат кӀезигьелген цун структура чоалхазне йоаккхилген, цун Ӏилма - технически а планово - экономически а подразделенеш чӀоагӀъелга, оперативно - боахама функцеш кхоачашъеш йола аппарат дӀайоаккхилга. Аппарат декхарийла я доал дара экономически методаш Ӏомае, стила демократизаци е, балха тӀа гласность дукхагӀа хилийта.

Боахама механизмерча хувцамашка хьежа, эргабоаккхаргба экономически ведомствай: Госплана, Госснаба, Минфина, банкай, хӀаьта иштта союзни республикай Министрий Советий, моттигашкарча органий болх. Цар перестройка керттера лостам — доал дара экономически методаш юкъейоалаяр.

Планировани еча предприятей лоархӀам а бехктокхам а цӀаьхха чӀоагӀтӀа айбаро СССР Госпланах мехка бокъонца йола экономически штаб яра реальни хьалаш хьакхолл. Экономически а социальни а дегӀаахара стратегически лостамашта, лоархӀамегӀйола халкъбоахама пропорцеш хьаяра, Ӏилманей техниканей карагӀдаьнна керттера хӀамаш юкъедоаладара, структурни инвестиционни политика эргайоаккхаш тоаяра, халкъа боахам боарамагӀа дегӀаухилга Ӏалашдара шийн низ тӀаберзабе беза цо.

Госплана балха тӀа керттера а хинца дӀаотта деза боахама механизм цахаддаш тоаелга, предприятеша эффективно болх бара эша экономически предпосылкаш хьахулийтилга, предприятей хозрасчетни хьашташ пачхахьалкхен юкъарча хьашташца айхха дувзилга Ӏалашду кӀал кӀийле йола экономически нормативаш а лимиташ а кийчъелга.

ЦӀенхаштта тоаде деза Ӏилманей техниканей планировани елга, хӀаьта иштта царна карагӀдаьннарех пайда эцилга. Из деча хана пайда эца лерхӀ Ӏилманей техниканей карагӀдаьннараш сихагӀа дукхха юкъедсаладарах санна, Ӏилма - технически прогрессах хьадаьнна экономически беркат хьагойташ дола вӀашагӀтеха хьокхамаш пачхахьалкхен планашта юкъедахьарах а. Прикладной Ӏилман тохкамаш деча хозрасчета а шоаш шоашта финансировани яра а принципаш тӀа довла лерхӀ. Ӏилман учрежденешта а йоацаш, Ӏилман разработкашта е еза финансировани. Ӏилман разработка — белгалара затраташ яь товарни продукци я. Цунах мах а луш, Ӏилман товар эцар хила веза.

Материально - технически Ӏалашо яра система, предприятеш шоай лоӀаме хулга шердар теркал а деш, боахам лелабара кердача хьалашка хьежжа эргайоаккхилга Ӏалашде деза. Доаккхашдоаккхаш производства средстваш оптови хьисапе йоккарга а доаккхаш, ресурсаш дӀа-юха екъача экономически формашка приоритет кхоачаргья. Материально-технически Ӏалашо еча керттера форма хила еза из.

Маьхашта реформа е лерхӀ, из деча хана оптови, закупочни, рознични маьхашта а тарифашта а юкъе юкъарчал доацаш бувзам хулга Ӏалашде деза. Маьхаш хьахилара практика овлангара денз хувца лерхӀ, дарца кхы тӀа дӀаяхийтанза яргйоаца затраташ белгал а еш, Ӏилма - технически прогресс сихъелга Ӏалашдара, продукци кердаяккхарах, из дикагӀа хилийтара цар ю стимулирующи воздействи чӀоагӀ а еш. Маьхаш оттадеча хана геттара лоархӀаме да затраташ хургйоацача тайпара гӀулакх вӀаштӀехьдаккхар. Планови пропорцеш хьаеча, экономике прогрессивни хувцамаш деча, социальни политика чакхйоаккхача маьхий лоархӀам лакхлургба.

Финансай а кредита а даькъе гӀулакхаш кердача тайпара леладар латт предприятей балха хозрасчетни хьалаш хьакхолларах, ахчан накопленеш ярцара цар безам бокххагӀа хилийтарах. Финасови механизмо йизза ногӀӀортилга е еза йӀаьххача ханарча, стабильни йолча нормативехи нормаехи. Цо предприятешта таро лургья шоай лоӀамагӀа, лакхера юкъе ца гӀерташ социально-экономически дегӀаахара декхараш кхоачашдара шоай финансови база хьае.

Предприятей балха юкъе хьинаре дакъа лоацараш, цар бокъонца бола партнераш хила еза банкаш. Предприятеша дикагӀча тайпара пайда эца беза кредитех, хӀаьта уж ханнахьа юхатела а еза. Финансови гӀалаташ тоадара е боахам лелабеча хана нийсдалийта кхоачамбоацараш дӀадахара кхы дӀаахийта йиш яц кредиташ.

Керда декхараш оттаду къахьегама управлени ена даькъе. Нах балха хилара, уж балха дӀатарбара, мукъабоалача болхлошта переквалификаци яра эффективни система хьае еза.

Цул тӀехьагӀа къамаьлаш дир совещане дакъа лаьцараша. Парте XXVII съезд, хӀаьта къаьстта ЦК январски Пленум хиннaчул тӀехьагӀа вайна ходелар перестройка — хьатӀаэтта динза даргдоацар долга; аьлар «Электросила» яхача Ленинградски объединене генеральни директора **Б. И. Фомина.** Цун хьалхара белгалонаш демократизаци ярах гуш я. Из нийса а да, Ӏа ала дезар а Ӏа де дезар а цхьанне хьона хьалхадоахаш хилар дӀадаккха деза. Административни предписанешкара ца доладуш, экономикагара, Ӏайха болх беча коллектива хьашташкара дӀадоладала деза укказа. Бакъда, кхетадеш ма хиллара, керттердараш пачхахьалкхен хьашташ хила деза. Экономически даькъе перестройка яро хьаллоац демократизаце процесс, хӀаьта демократе, шийн аргӀан, къахьегама коллективашка самоуправлени яра а экономика дегӀайоалаяра а аьттув бола, хьалаш хьахулийт.

Планировани эргайоаккхаш тоаяра дешаех дувцача хана, оратора белгалдаьккхар, цунна хӀанз сов чӀоагӀа централизаци яьлга а из дукхха хьокхамаш долаш йолга а, план оттаяра система йокха а дукха лагӀаш долаш а я. Цунна хетачох, духхьалара договораш яра кӀийлен тӀа леладе деза план оттаелга.

Ресурсаш дӀа-юха екъара проблемаех дувцача хана, Б. И. Фомина белгладаьккхар, ше-шийна финансировани ярга а самоокупаемостага а довларо меттаоалавергва эцархо, аьнна. ХӀаьта вай хӀамаш хьаеш а уж нйеш а да даим, хӀанз, кердача хьалашка шийн ахчах совдар ийдергдац цхьанне. ХӀаьта вай хьадеш дола товараш кхоачам болаш да боаррамагӀа болх бара.

М. С. Горбачев: Дукхачар йоах, дефицит дӀаьяккхачул тӀехьагӀа оптови торговлега доврга вай. ДукхагӀча даькъе оптови торговлега гӀолла из дӀаяккха езаш да вай. ХӀа аьнна шоаш шоашта финансировани ярга, самоокупаемостага доаллаше, техникана ду заказаш цу сахьате кӀезигу. Ставропольа практикера факташ дагаух сона. Казьмински колхозе коллективни подряд хӀа аьнна юкъейоалаешше, нийсса ахаш механизатораш эшаш хилянзар. КхоалагӀа дакъа, хьаштдале ахазза кӀезигагӀа эшаш хилар техника. Нагахьа санна цхьаболчарна хьалхагӀа дефицит дӀа а яьккха, тӀаккха оптови торговли дӀайолае еза аьнна мотте, из дош цӀаккха къоастадергдац вай.

Реплика: Михаил Сергеевич! Заявкаша хьахьокх: 30 процент комбайнаш юрта боахамо дӀа ца эцилга.

М. С. Горбачев: Царех шоай ахча тела болабеннаб уж.

Тайп-тайпара вывескаш а йолаш, мехка хьаьй геттара дукха организацеш, НИИ, КБ, хӀаьта а мà дарра аьлча, кхыметтел шоай функцеш кхоачашъеш йоаца производстваш, дӀахо дувц Б. И. Фомина. Уж тахан сага эшаш яц, бакъда, цхьаьцца хӀама ду яхаш я. Царна аттестаци е аьнна предложени елар къамаьл дечо.

Экономикана доал дара кердача системерча министерствай лоархӀамах дош дувцаш, къамаьл дечо белгалдаьккхар, хӀанз министерстваша массе хӀаман хьалхара жоп луш йолга. МоллагӀча предприяте боахама гӀулакхах долча хьаьдача моллагӀча хаттара жоп дала кийча хила езача хьалашка оттаьй уж. Цо министерства аппарат справкашта тӀаерзаьй, даим совещанеш, коллеге заседанеш е езача оттаьй. Лоадам боацача хӀамашта предприяте гӀулакхашта юкъелелха ца езаш мукъаялийта еза отраслей штабаш, керттердар — планово-экономически а технически а политически чакхъяха еза цар.

Пачхахьалкхен предприятех долча Законах шийна хетар дувцаш, Б. И. Фомина дагадохийтар, объединенеех йола положенеш ювцаш дукха ха яьккхалга. Бакъда, чӀоагӀъяьчул тӀехьагӀа араьхар Ӏалаьмате дукха распоряженеш, указанеш, приказаш, хӀаьта цудухьа практически болх беш а яц уж. Из урок теркалъе еза предприятех дола Закон тӀаэца хӀанз вай кийчлуча хана. Из цхьанне а телхаде йиш хургйоаца хӀама де деза.

Боахама механизмана перестройка яра хьакъехьарча цхьадолча практически дешаех, къахьегамах хьахулараш доккхагӀа хилийтара хьалхара наькъа бехктокхам а безам хилар а айдара тӀадерзадаь экономически хьалаш хьакхолланза дарг ца хиларах дийцар **В. П. Москаленкос** — М. В. Фрунзе цӀерагӀча-Сумски машиностроительни Ӏилма - производственни объединене генеральни директора заместитела.

(ДӀахододар 2-ча оагӀо тӀа).

КПСС ОБКОМЕ

12 июне хиннача аргӀанарча заседане КПСС обкома бюро хьежар юрта боахаме мехкдаьтта продуктех пайда эцачей лоаттаечей кхоачамбоацарех долча дешашка.

Белгалдаьккхад, дукхача колхозашка, совхозашка юрта боахама кхыча предприятешка доагора-хьокхача материалех пайда эцача эггара гӀожагӀча тайпара пачхьалкхен дисциплина телхаеш хилар. Къаьстта дукха йоаю мехкдаьтта продукташ лоаттаечей потребителашта дӀахецачеи, механизированнии автотранспортнии балхаш тӀа.

Партийни, советски боахамеи органашта мегадац доагора - энергетически ресурсех кхом беш, лораеш пайда эцара кадрашта кхетам балара хьакъехьа балха тӀа овлангара хувцамаш де. Доагор дӀадохийтача, нормаш, учетя тӀахьожами оттабеча, мехкдаьтта складской боахам технически Ӏалашбеча ледара дӀадоах цӀенхаштта кхоачамбоацараш. ЙӀовхала ресурсех рациональни пайда эцача даькъе гӀулакхерча наьха бола бехктокхам лоха ба, ледара пайда ац рузкъан кхом бара режим лоаттаяра бола болхлой материальни безам лакхбар духьа боахам лелабара кердача экономически механизма таронех. Коачача доагорца болх беш йола йовхал лоаттаяра устройстваш геттара ледара йоах газаца, кӀораца, электроэнергеца болх барга.

Республика Госагропромо, районни агропромышленни объединенеша кхоачамболлаш гӀулакхаш дац колхозий, совхозий балха лерттӀа тӀахьожам лоаттабара, мехкдаьтта продукташ дӀайохийтача а лоаттаеча а дола кхоачамбоацараш дӀадахара. ЙоагӀачул дикка дукхагӀа мехкдаьтта продукташ дӀаяхийтай Урус - Мартана, Грозненски, Шелковскойи кхычен районий боахамашка. Доагора - хьокха материалаш дукха йоаю юртбоахама техникеи машинаши во тоаяь а технически гӀулакх во деш а хилар бахьан долаш.

КПСС обкома бюрос республика Госагропромагара (нов. В. В. Попов) хьадийхар мехкдаьтта продукташ кхомбеши рациональнии дӀаяхийтара, царех пайда эцача нормировани овлангара тоаяра, хӀара производственни подразделене йоагӀаш йола учет а отчетность а оттаяра цӀенхашттан эффективнии тӀахьожам оттабеча кхы тӀа а гӀулакхаш делга. Доагор кходергдола оборудованни технологеши шерра юкъейоалае, мехкдаьтта складской боахамаш эргадаьха тоаден технически кхы тӀа а Ӏалашден, коача доагор газаца, кӀорацеи электроэнергецеи хувца оттаде.

КПСС горкомашка, райкомашка аьнад ресурсаш кхоярах йола партеи правительстван решенеш кхоачашъяра бола юххьанцарча парторганизацей, коммунистий лоархӀам лакхбе, производстве дӀайохийташ, транспортировка еш а лоаттаеш а доагора - хьокха материалаш зехьа ца йойтара РАПО-на, юрта боахама предприятешта а организацешта а практически новкъостал де. Партийни собранешка цу дешашка ханханнахьа хьажа, кулгалхойи специалистийи отчеташ яйта. Царех из болх теркал ца берашта, бехктокхаме ца хетарашта принципиальни боагӀа бехк бе.

Колхозашкеи совхозашкеи мехкдаьтта продукташ бокъонца кхояра эггара дикагӀйола способ из хиларах тарра, боахама расчет а затратий учета чекови форма а караерзаяйтара дукхагӀа тӀатаӀа из леррагӀа де.

НГӀАССР Госпланаи материально-технически снабжене йолча Госкомитетаи тӀадиллад республика Госагропромаца цхьана 1986 шера йола халкъбоахама плана проект оттаеча хана юрта боахама отраслена бокъонца эшача котельно - пишка доагора, дизельни доагора Ӏай эшача сорташта а ерригача сезонашта долча хьокхача даьтташта а теркам тӀабохийталга, доагора безача маьха тайпаш ца доагӀача пайда эцара дӀаахийтара цӀендаь дӀадоаккхилга.

Шерашта йолча планаш тӀа юртбоахама производстванеи жилищно - бытовой сферанеи газификаци елга сихде, юрта боахама эшача электроэнерге, кӀорен доагора кхы а дикагӀа Ӏалашде йиш йолча тайпайи лимиташ йоккхагӀа хилийта аьнна оттаде.

«КПСС XXVII съездо дӀадехарашка хьежжа, производство кхы тӀа а кийчъяраи эргаяьккха тоаяраи «Автоспецоборудование» яхача Грозненски опытно-экспериментальни завода парторганизаце беча организаторски политически балхах долча» дешага хьежар.

Белгалдаьккхад, предприяте парткомо из болх кӀезиг-дукха дикагӀа беш хилар, критикеи самокритикеи, долаш дар дӀахайтилга лакхдара, производствана доал деча демократически гӀулакхаш шердара дукхагӀа теркам тӀабохийташ хилар. Цунца цхьана дегӀаухилга сихдаран реконструкци яраи коллектив оарцагӀйоаккхаш, парторганизаце беча организаторски политически балха тӀа лоархӀаме кхоачамбоацараш а да. Балха тӀа перестройка меллашха хул, кулгалдеча кадрай балха мах беча принципиальность яц, Ӏилма-технически прогресса карагӀдаьнараш юкъедахьара темпаш лоха хилара хаьдда дола бахьанаши бехке бараши гучабахац, коллектива низ ледара тӀабохийт мощностех пайда эцилга/ тоадара, оборудовани хувцара коэффициент лакхъяра. Социалистически яхь подразделенешка хӀанз а тӀаерзаяьяц Ӏилма - технически прогресс сихъяра. Парткомо заводо кулгалхой хаьдда тӀаберзабаьбац хьаэтта социально - бытовой дешаш къоастадара.

КПСС обкома бюрос завода партком декхарийла яьй кхоачамбоацараш дӀадахара эша гӀулакхаш де, Ӏилма-технически прогресс сихъяраи предприятена реконструкци яраи тӀабахийтара коммунистий, ерригача коллектива низ вӀашагӀтоха, инициативеи творчествои, уж дешаш гӀулакх долаши хаьддан къоастадара бола цеховой парторганизацей лоархӀам лакхбе. Социалистически яхьа, профсоюзни комсомольски организацешта кулгалдара боарам лакхбе. Бюрос завода кулгалхошкара, парткомагара хьадийхар керда продукци арахецар карадерзадареи къаеннар производствера дӀаяккхареи план шеко йоацаш кхоачашъяр, «Качество» яхача республикански программа тӀа оттабаьча боарамагӀа продукци арахецилга Ӏалашдар.

НГӀАССР къахьегамхой Венгерски Халкъа Республика Комаромски областерчеи Украина Херсонски областерчеи вошал техаращца дувзаденна доттагӀала бувзамаш дӀахо а дегӀадоаладара дешаш дийцар. 1987 шерарча планагӀа оттадаьд венгерски доттагӀашца партийни советски, профсоюзни органий, кагирхой организацей массови информаце средствай, художественни самодеятельности викалий делегацеши группаши дӀа-са йохийташ гӀулакхаш леладе. Парте Нохч-ГӀалгӀайн Херсонски обкомий цхьана деча гӀулакхий планагӀа къоастадаьд вежарашха дола бувзамаш чӀоагӀдара, 1990 шерага кхаччалца НГӀАССР-ен Херсонски областеи городашта а районашта а, къахьегача коллективашта юкъера социалистически яхь дегӀайоалаяра хаьдда дола гӀулакхаш де. Цу юкъа балха опыт вӀаши шерра дӀа-са эца, делегацеши группаши дӀа-са яхийта, литературан искусстваи деноши чакхдаха, тайп-тайпара выставкаш вӀашагӀтоха, и. кх. д.

«Доакъар дукхагӀа даккхараи цун дикал лакхъяраи тӀехьара районий, колхозий, совхозий, бригадай, подсобни боахамий, предприятейи организацейи республикански социалистически яхь шерагӀа йоаржаярах долча» дешага хьежар.

Парте горкомашта, райкомашта, агропромышленни комплекса болхлой партийни, профсоюзни, комсомольски организацешта тӀадиллад дика доакъар дукхагӀа кийчдара дола декхараш кхоачашдара тӀехьара яхь йоаржаяр, подряд, интенсивни технологеш юкъейоалаяра кӀийлен тӀа доакъар кийчдеча болхлоша хьинаре къахьегара хиланза даргдоаца хьалаш Ӏалашдар.

«Грознефтеоргсинтез» яхача производственни объединене болхлошта Нохч-ГӀалгӀай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота яларах дола

Нохч-ГӀалгӀай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Социалистически яхье лакха производственни хьокхамаш гойтарахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «Грознефтеоргсинтез» яхача производственни объединене болхлошта Нохч-ГӀалгӀай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла:

Анкудинова Татьяна Владимировнана — производственно-товарни контора цеха начальника;

Гноевой Леонид Тимофеевича — В. И. Ленина цӀерагӀча Грозненски мехкдаьтта чакхдоахача завода слесаря-ремонтника;

Киншаев Кусаин Усмановича — «Грознефтехимремстрой» яхача треста механизаце управлене машиниста;

Спиридонов Виктор Васильевича — А. Шерипова цӀерагӀча Грозненски мехкдаьтта чакхдоахача завода слесаря;

Хрусталева Татьяна Сергеевнана — Н. Анисимова цӀерагӀча Новогрозненски мехкдаьтта чакхдоахача завода йоккхагӀйолча оператора;

Цоев Аднан Хамиевича — СССР 50 шу дизара цӀерагӀча Грозненски химически завода слесаря;

Нохч-ГӀалгӀай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.

Нохч-ГӀалгӀай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИИ.

гор. Грозный,
1987 шера 10 июнь.

ПЕРЕСТРОЙКА КЕРТТЕРА ДОШ

(ДIахододар. Доладур 1-ча оагIо тIа).

Ше-шийна финансировани елга, аьлар цо, геттара дика экономически метод я. Нагахьа санна из вай юкъейоалайой, тIаккха шеко йоацаш, бокхха пайда баргба вайна. Амма, практико хьа ма хьокхара, министерстваш кердача хьалашка яьннай экономически нормативай дерттIа оттаяь система хьа а ца еш.

Ше-шийна финансировани яра механизм вай йоаггIача бесса вIаштIехьъяьккхай ала йиш яц, нагахьа санна болх баь хьадаьккхар шоллагIча плане дале, хIаьта хьалхарча даькъе латтар планированн а Iалашо елга а да. Цу методагIа болх бу кхоалагIа шу долча кхыметтел тха объединене а, бутт чакх мел боалача хана товар арахецар кIалхардаккхара оарцагIбоал берригаш. Мах бара хьокхам болаш дус из практически. Цудухьа хIанз а, халахете а, духхьал товарага хьежжа мара коллектива балха мах биц министерствас.

М. С. Горбачев: Товарни продукцех план кхоачашъяьй, хIаьта договорех лоархIадаьдац. Берригача мехка дIаяьржар разбалансировка, Хьадувла, перестройкага, хозрасчета, ше-шийна финансировани яра принципашка довлар теркал а деш, мах бара керда критерий лохаргья вай. Партийни, советски, паччахьалкхен органаша, мах беш мел волчо, болх эргабаккха беза. Из сихагIа ме ду дикагIа а да.

Предприятех долча Закона положенеех дувцаш, В. П. Москаленко раьза хиланзар «АвтоВАЗа» цхьаболча болхлошта цу документах хеташ долчунна.

М. С. Горбачев: Дика хургдар цох Iа яздоре, экономист хиларах тарра, Iа цун мах боре. Нахага шо-шоашта хетар алийта деза, дикагIа йола варианташ лахар духьа. Ала атта да: дискуссей сацийта. Сацийтай. ДIахо фу хургда? ТIехьашкахьа гIоргда. Массане баге хьаеллац. Дерригa дика да, трибунашка «ура» латт, хIаьта мехка гIулакх меттахьа доалаш дац. Гуччахьа дIаала деза дерригa, дискуссей культура лакхъе еза, аьнна сона хете а. Жалобашца, хьалхагIа санна, ЦК ада дезац. Редактор волаш ва. Политически лини йолаш я, принципаш йолаш я, дIадехараш долаш да, критереш йолаш я — социализмана, перестройкана тIехьа, халкъа хьаштий духьа, социализмана духьала доацаш, халкъа духьала доацаш — цунца хьалхле лелае еза дискуссешка, журналий балха тIа.

ДIахо В. П. Москаленкос дийцар кадраш кийчъяра дешах. Цо белгалдаьккхар, боахам лелабара кердача методашка довлилга толаме чакхдаккхара динза дардоацар кулгалдеча кадрай экономически дешар ма могга эргадаьккха тоадар долга. Знанеш дукхагIа хилийтара, квалификаци лакхъяра хьалаш хилийта деза наха. Нагахьа санна уж бокъонца из де ловш бале. Бакъда, цул совгIа, болаш ба, кIаьда аьлча а, шоай декхараш цIена кхоачаш ца дераш. цу даькъе болхлой, конструктораш, экономисташ, специалисташ а болаш. Мекъабаршта кхетам балара чакхдаха дезача гIулакхий уйла е еза.

М. С. Горбачев: Предприяте хозрасчетагIа болх бара хьалашка хьежжа вIаштIехьдаккха деза къахьегама законодательство а.

Ший къамаьл чакхдоалаш, В. П. Москаленкос предложени елар моттигашкарча бюджеташта дIахьежадеча предприятеша даьккхача ахчан боарам оттабеш йола лаьрххIа норматив оттае, аьнна.

Перестройка еш латт, бакъда, из вайна эшшача тайпара сиха ю ала йиш яц, аьлар «АвтоЗИЛ» объединене генеральни директора заместителя **А. И. Бужинске.** Производствана демократизаци елга, кулгалхой хержилга — хIанз вай экономике чакхйоалаш латтача унахцIенача процесса белгалонаш. Хозрасчет а демократизаци а — боахама механизме перестройка яра нийсагIа дола лостамаш.

Къамаьл дечо белгалдаьккхар, ше-шийна финансировани яра система вIаштIехьъяккхар Iалаьмате чоалхане хIама долга. Белггала аьлча, дукхача министерствашкен предприятешкен пхе шера планагIа эшачул кIезигагIа кхаьчай капвложенеш. ХьалхагIа цу кхоачамбоацара корректировка йора шера планашца, ресурсаш дIа-юха екъар, хIанз из никъ бийхкаб. Из дош къоастаде дезаш да. Оаха, масала, заводаш а юкъейолаш, дерригa капитальни гIишлошъелга тхоай средствай чотагIа ду. Бюджетера цхьа кепиг эцац. ЧIоагIъяьча пхе шера планага хьежжа нормативай расчет елга леладарах, нагахьа санна предприяте капитальни гIишлош хьалъелга деце, прибылах отчисленеш елга а доккха дац цун. Вокханга, масала, 80 процентага кхачалца прибылаш юхеюс.

М. С. Горбачев: Александр Иванович, хетаргахьа, прибыль дIа-юха екъарах дийцачун маIан лаьца хургдац Iа. Хьадувла, прибыла ларда тIа лелаергьяц вай платежаш, прибылагара мах теларгба вай ресурсех. Къахьегама ресурсех, фондех, хих, лаьттах. ДукхагIа ресурсаш дIайохийташ план йой — дукхагIа мах тела, кIезигагIа — хьайна пайдана да, паччахьалкхенна кIезигагIа мах теларгба. Прибыль яра план кхоачашъяьеце а — ресурсех дала дезар дIале. Ма дарра, аьлча, ресурсех мах телар — продналога идея ма йий. Гектар еннай хьона, ши гектар еннай — хIара гектарах доагIар дIале, юхе мел дисар хьайна да хьона.

ХIанз вайцига гола тоха хан-юкъ я, дIахо дувц А. И. Бужинске. Цхьадар тоаде йиш йолаш да. КхойтталагIа пятилетка хьатIакхоачаш еррига система вIаштIехьъяькха хила еза. Цу гIулакха геттара кIезига ха йисай, дIаюха хьежа валалехьа хьатIакхоачаргья кхойтталагIа пятилетка. Доал дара эггара лакхерча органашкара дIайолаенна, массанена цхьан тайпара хилча мара болх бе йолалургьяц боахама керда механизм, хIаьта болх а бергбац.

Оахоша тхоашта финансировани еш да тхо, еррига министерство. Бакъда, тхогара дIадех: товар хьада, хозрасчетни бригадаш дукхагIа хилийта. ЧИПУ йола станокаш дукхагIа юкъейоалае, оаха дерригa дIалаьрхIача 1986 шера плана юкъебихьа хилар 1670 тайп-тайпара хьокхам. Уж берригаш чIоагIбаь, кулгаш яздаь, кхоачашбе аьнна оттабаь ба.

Са ала безам ба — из дерригa дохадалцца порядок хургьяц. Дерригa дIакъовлаш бола хьокхам ма бий — договорах поставкаш яра план кхоачашъелга.

Со раьза воацаш цхьа хIама да. Из да инженерно-технически болхлошта нормативни планировани елга. Ца эшаш хIама да из. Алапи телара норматив йолаш а ма йий, цхьаькха норматив сена лу? Уж нормативаш оттае Iилма-тохкама институташта, учрежденешта, нормативагIа алапен фонд хьаеча предприятешта ма оттае. Закона проекта тIа белгалдаьд планал совгIа яьккха продукци шоашта хеттача тайпара йохка предприятешта бокъо лулга. Вай, хетаргахьа, цу тарон боаггIаш бола мах биц. Мохк экономически дегIаухилга сиздара чIоагIа а низ болаш а хIама да из, хIаьта хIанз вай цун дукха уйла а яц.

Пхе шера планаш оттаярах дувцача хана, **Ю. А. Пескова** — «Ростсельмаш» яхача производственни объединене генеральни директора вывод йир: нормативашка дифференцированни хьежилга эш.

Банковски системах хьокхаеннаяц перестройка. Цигара хьайоагIаш я техническа перевооружени ещ йола предприятеш бокъонца «ерзан» йоаха тайп-тайпара санкцеш.

Маьхаш увттадарах. Агропромо тхона декхар оттадаьд дунен дикагIйола образецаш санна хургйола комбайн хьае, аьнна. Балха процесс дIайолаенначул тIехьагIа шоллагIа декхар оттадир — цхьа комбайн яь ца Iеш, еррига культураш чуэцара дешаш къоастадергдолча машиний сери хьае, аьнна. «Дон» яхача комбайна рентабельность минус цаIн ахи процент йолаш хилар. Объединени яьлар 17 миллион сом себестоимостах, хIаьта геттара халача финансови хьале а нийсъелар.

Инвестиционни политиках аьлча, сона хетачох, ше-шийна финансировани еча хана хаьдда белгалдаь хила деза тхоай средствай чотагIа оаха де дезар а паччахьалкхен капитальни вложеней чотагIа оаха де дезар а.

Сона хетачох, капитальни гIишлошъеча финансировани яра дешаш къестадеча предприятешта гIо де декхарийла я стройбанк. Цхьаккха дича а технологе дешашта юкъелелха йиш йолаш яц из. ХIанз материально-техническа Iалашо ярах. Ма дарра аьлча, гIулакхаш тика тIа гIолла леладар дика перспектива я. Амма сона хетачох, духхьалара договорни боахама бувзамаш леладе йиш хулийта таро яла еза тхона. ХIанзарчоа из вайцига дулуш дац, хIаьта цу гIулакха бехке яр Госснаб а я.

Цхьаькха. Самоокупаемостага вай доалаш хилча, «лакхера», СССР Госпланера план хIана увттаю тхона мел миссел металл оаха кходе деза хьахойташ. Кхы а эффективнегIа йола противозатратни метод эш.

Предприятех долча Законах аьлча, из тIаэцача хана тахан а йолаш йолча акташка хьажа деза. Вешта аьлча, предприятех долча Закона юкъа еза уж.

М. С. Горбачев: Документ чIоагIдеча хана цхьа статья тIатехача: закона духьала мел дар, — харцахьа лоархIалда?

Сона хетачох, из иштта хила а деза, дIахо дувц Ю. А. Пескова. Законага хьежжа доагIар хьадеха деза производства кулгалхошкара, законага хьежжа царех тешаш хила а деза.

Административни методашкара экономическичарга довларо дIадех наьха хьаькъале бокъонца йола революци елга аьлар СССР Iилмай академе США а Канада а Института директора академика **Г. А. Арбатова.** ХIаьта из революци яь яьннаяц. Цхьадолча «деза лоархIача доаханга» хьажа деза вай, кхера ца луш царна доагIаш дола таIазар де деза. Царех цаI — дегIаахара темпаш. Цу хьокхамах «беза етт» хIана бу вай? Американцел шозза дукхагIа болат арахец вай. ДукхагIа хьаю вай станокаш, дукхагIа арахец цемент, дукхагIа хьабу кога гIирс. Доахан дииза дукхагIа да вайцига. ХIанз вайна алхха темпаш кийша Iац. Интенсивни экономикага даьлча мара дегIаахара цIена темпаш хургьяц вай. ХIаьта хIанз уж темпаш — дукхагIча даькъе хьалсовсаяь я, уж эш хьокхамех а премеех а ца бовла ловрашта.

Къамаьл дечо белгалдаьккхар, хозрасчета, ше-шийна финансировани яра эггара толашагIйола система, вайцигара финансаш хIанзарча хьал тIа хуле, шаьрра дIайохалург ца хилар. Ахчах ахча де деза.

Предприятех долча Закона проектах дувцаш, оратора белгалдаьккхар, мел дикадар аьнна цу документах пайда баргбоацилга, цо болх бергбола еррига среда хийца ца хийцача. Дош комплексно къоастаде деза. Цу даькъе геттара нийса хIама да дуккха кхйола а решенеш кийчъеш хилар. Амма лоархIаме да уж законаца тарлуш хилар.

Къамаьл даьчо белгалдаьккхар, промышленносте гигантомане тенденци холуш хилар. ХIаьта геттара йоккхийча предприятешта доал де хала да. Цунца дувзаденна цхьайолча хана нийса деш хIама дац объединене мощносташ алсамъяхар, зIамигача предприятешка кооперации елга юкъедоаладе деза. Малхбузехьа Iилма-технически прогресс елга зIамигача предприятешца гIолла чакхдоакх.

Экономикана доал делга эргадаьккха тоадара наькъех дувцача хана, Г. А. Арбатова нийса хийтар министерстваш кIезигъелга, цар функцеш наьха санна лоацъелга. Цунна хетачох, Госплана лоархIам а хувцанза баргбац. Вай тIа-тIа хьаю эффективни йоаца пропорцеш. Еррига структура геттара инерционни я. ХIаьта цу наькъа тIара довла хала да доал дара центральни органий позици бахьан долаш.

Оратора белгалдаьккхар, кердача хьалаша яхь лоаттаяра лоархIам лакхбеш хилар, цо предприятешта хьалхадаха деза керда хIамаш юкъехувлилга. Низ тIа лоаттабеш, бокъонца, сиха экономически прогресс е йиш яц. Из де йиш я унахцIенача социалистически конкуренце хьалашка. Юххьанца дена из е вож продукци арахецара даькъе монополи хулга хилийта йиш яц, массехк предприяти шоай низашка хьажийта еза, хIаьта конкурсни кIийлен тIа дикагIйола изделиг белгалъе еза.

Тха отрасло, аьлар химически а мехкдаьтта а машиностроене министра **В. М. Лукьяненкос,** эксперимента хьалашка болх бу пхи бутт ба. Из дукха ха яц, бакъда, цу юкъа а цхьадола хIамаш белгалле вIаштIехьдаьннад. Сайна хетача цхьадолча хIамаех дувцаргда аз. Юкъерча звенон кулгалхошка шерра дешийтаргара дIадоладелар тхо. Кустовой семинараш йора, цига ухийтар дика кхеташ бола специалисташ. Методически указанеш кийчйир, царех мастерашта, цехий начальникашта, заводий директорашта шоай тайпара хIара денна деша книжкаш хилар.

Халахете а, Сумски НПО-гара дIаиккхача, цхьаь цхьан предприяте план тIатоха, аьнна предложени яланзар.

М. С. Горбачев: Хетаргахьа, теша хургбац?

Прокатах балансированни план яцар тха, аьлар В. М. Лукьяненкос. План кхоачашъелга Iалашдара цхьайолча предприятешка тоъаш яцар из. Цудухьа цхьаннена йоккхагIа йола план тIаэца лензар.

Оахоша тхоашта финансировани ярга довлача хана тхона моттар оахоша геттара дукха кийчон болх бича санна. Бакъда, де мел дезар даь хиннадац оаха. Феврале Свердловски областе хилар со — цига бархI завод я тха. ДIатIаводар болхлочоа, мастера, цеха начальника, завода директора. Цох дувца са чIоаггIа безам ца боагIе а — практически хIара шоллагIволча кулгалхочоа йовзаш яцар уж принципаш. Вешта аьлча, деша-м дийшад цо, амма керта чу хIама юхедисадац.

Боахам лелабара кердача хьалашка, дIахо дувц оратора, госкапвложеней чотагIа хьалъеш йола предприятеш геттара кIезига хила еза. Фух дале а, средстваш шоаш къахьегаш яха еза. ХIанз тха директораша дехараш диц: из я сона, вож я сона, яхаш. Жоп цаI да: къахьийге хьаяккха. Бокъалдар аьлча, хIанз а болаш ба хьаухаш, хьал тоадара фу дича бакъахьа да оаха, яхаш хьехар дир дехаш бола кулгалхой. Царна хов шоай во болх дIакъайлабахьа тхога средстваш йоацилга. Вешта аьлча, механизм болх бе йолаеннай. Цо шеко йоацаш кхы а дикагIа болх бергба. Цу гIулакха ха эш.

М. С. Горбачев: Нагахьа санна средстваш ца тоъ, кредит эца шоашта. Из а ма дий ше-шийна финансировани елга, бакъда, кредитага гIолла, хIана аьлча оаш кредит юхалургдоландаь. ХIаьта вайцига Iемаб кредит юха ца тела...

Къахьийгача яьхача средствaех пайда эцарах, аргда аз, дIахо дувц В. М. Лукьяненкос. Проблемашта юкъе а проблема я из. Наха чуIе фусамаш хьалъе хIама яьккхай предприяте, дегIайоалае еза хозспособ. Бакъда, цига дукха халонаш нийслу. Iайха гIирсац хьалдеча хана ресурсашца йоккхий халонаш нийслу, къаьстта аьшкабетонаца. Дуккха эшаш хул оборудовани. Къахьийга хьадаьккхача ахчах хIама хьаде йиш хиларах бола предприятей тешам боабе йиш яц вай укхаза. Из дош къоастаде дезаш да.

СССР 50 шу дизара цIерагIча Ивановски станкостроительни производственни объединене генеральни директора **В. П. Кабандзес,** перестройка мела лелаш хиларах дувцача хана белгалдаьккхар: цунна новкъарле ер лакхера де аьннар мара хьа ца дара шерашка Iомаь оамал йолга. ХIанз эггара керттера дош: поощрени мишта е еза, инициатива мишта дегIакхувла еза къоастаделга. Балха стиль, производство вIаштIехьйоаккхилга, доал делга хувца деза. Иззал дукха министерстваш мехка сенна еза, яхаш яьхараша дийцар хьаллоац аз. ДIахьажал шо: доакъар кийчдара эша машинаш цхьан министро ю, наькъий машина вокхо, иштта кхы дIахо. Е хьаэцаргда вай производство вIаштIехьйоаккхилга. ФРГ, масала, станокаш хьаеча дукха йоккха йоацача 500 фирмах духхьал шинне мара яц шоай литейни цехаш. ХIаьта вай хIаране ший литейка я, ший модель, ший хьу, ший механообработка я — дерригa ший да.

Iилма-технически прогресс сихъечара Iилма, нистутай, проектни конструкторски организацей доархIам айбе беза. Цар даьр мегийташи дуташи да вай царгара гIулакх. Ретроградаш ба аьнна нахал балар кхераш царех дар дала безам хилац.

Дукха ха йоацаш тха объединенена юкъеера инструментальни завод, дIахо дийцар В. П. Кабандзес, ЧIоагIа дика я керда завод. Цхьабакъда, директор латкъаш ва, производстве нах таап яхаш, хIаьта эшаш доаца йоазош деш багIараш кхоачам болаш ба, чIоагIбенна багIа уж. ХIаьта формальни бахьан долаш да. МоллагIвола контролер хьавоагIаргва, производство сопаергья: эшаш дола наьхаташ дац.

ХIанз дунен халкъашта юкъерча объединенеех. Дика гIулакх да из. Цхьабакъда, долаш да вайна а цхьанакхийтта предприятеш ергйолча кхычарна а новкъарле ергйола дош. Из да маьхаш хьадара дош

Аргдар аз боахама расчетах а. Нагахьа санна шун цхьаьца хIама эца безам отте, аргда вай «Ренограа», шоана мах боацаш чертежаш а цунца технологи а цхьанне лургьяц. ХIаьта тха чертежех пайда эцаш болх беш продукци арахецаши мехка 15 предприяти я. Тхона цох хIама кхачац. Тха чертежех пайда эцача кхыча министерствай заводаш декхарийла я тха конструкторашта пхи процент дар мукъагIа дала. Из-м ше-шийна финансироване элемент ма йий. Математически Iалашо — из дукха Iилма эша товар — къаьстта бокхха мах болаш лархIа деза.

Главмособлстроя № 18 йолча треста управляюще **Н. И. Травкина** аьлар, ше В. П. Кабандзес яхачоа раьза ва, аьнна. Перестройка чIоаггIа сецаер — кулгалхой дог-уйла балха къаьнарча формашка дIаIема хилар. Цхьабакъда, болаш ба перестройка биззача боараме дегIа ца яйта шоллагIбола низ — из цхьабола болхлой инертни хилар. Хьахиннай иждевенчески психологи. Цхьан кепига маьхе а шоай къахьегам юкъе ца хьош, цхьаболчарна мотт, паччахьалкхе шоашта чIоаггIа декхарийла йолаш санна. Цу тайпара психологи ше йолга хьахойташ я. Цох хьахулар — паччахьалкхенга йола халонаш цхьаннахьа ЦК, Политбюро, правительства йола халонаш санна лархIар. Лохехьа бараша из Iаткъаш дац. ХIаьта тхадар — тхона хьада.

Духхьал тахан мара бокъонца бола хувцам хулаш латтац. Долче, эшаш я-кх чIоаггIа холуш йола материальни фактор. Цу тайпара фактор я коллективни подряди еррига предприятеш йиззача боахама расчетага йовлари. Цхьабакъда, вай коллективни подряд а боахама расчет а локально е доакъой хьисапе мара юкъе ца йоалайой, цох йизза эффект хургьяц. Вай из гIулакх дегIадоаладе деза еррига территоре, аргда вай, района масштабашка. Нагахьа района еррига предприятеш шоаш шоашта финансировани еча хьале болх беш хуле, ерригача предприятешкара хьалаш шоайла тара хургда.

Массехк дош ала ловра сона производствана демократизаци ярах. Демократе талгIе лохерча боарамашка кхаьчай, цхьабакъда. тхона моттигерча кулгалхошта, хIанз а бокъонца хоаденнадац из. Цхьаболчарна мотт, дувцар хабар а хинна дIагIоргда. Данне а гIоргдац. Болхлой классага айхха дIакхаьчад из. Из кхетадеш а лоархIаш а хила беза кулгалхой.

Тха треста плане валови хьокхам бац, долаш да объекташ юкъейоалаяр. цIена пайда, хьадери цох лу алапи дегIадарей темпаш цхьатара хилар. Соахка июль бетта дениз, тхо цу хьокхамашка даьлча гIоне, цхьа бутт хиннабац оаха хозрасчетни хьокхамаш кхоачаш ца деш. Цхьабакъда, тамаш я-кх цхьа бутт хиннабале, валови объемаш аз дIа ца ялар бахьан долаш, сона а трестана а чIоаггIа бехкаш ца доахаш.

М. С. Горбачев: Хьагучох, отчетность ше хиннача бесса йисай, хьанна яла еза хьалхара моттиг, хьанна яла езац яхача дешах хетар къаьнарча бустамашца лел? Воккха экономист хила везац гIишлонхоша де лерхIари де дезари объекташ юкъейоалаелга долга хара. ХIаьта рузкъа дIаахийтар — из де лерхIари де дезари дац.

Укхаза, дIахо дихьар къамаьл Н. И. Травкина, партийни перестройка ечара партийни органий лоархIам белгалбоал. Аз яхачох, партеи паччахьалкхенни соцам арабоаллаше, цхьаккха инструкцешка хьежаш а ца багIаш, болх бе беза. Хьавенав хьо волча фининспектор: хIана ду Iа иштта? Цу тайпара инструкци хIанз а йоацаш ма йий... Из новкъост райкоме е горкоме хьа а вийха, цунга дIаала деза: инструкцега хьо хьеже, — хьежа, бакъда, партбилет Iодилла. ТIаккха иштта йокха юкъ хургьяц вайцига ЦК решененеи из решени кхоачашъяран юкъе. Нагахьа санна моттигера партийни органаш хьинаре болх беш бале яларе, тIаккха перестройка тахан массехк лагIа, лакхагIа хургьяр.

Экономически механизмана перестройка ечара партийни болхлой моттиган лоархIаман хетадир ший къамаьл **А. Н. Герасимова** — КПСС Ленинградски горкома хьалхарча секретара. Цо белгалдаьккхар, ленинградцаша укх тIеххьарча шерашка халкъбоахама комплекса эффективность лакхъеча белгала опыт Iоаяьлга, рузкъа доадара духьала йола механизм болх бе йолалуш йолга.

Цхьабакъда, экономически эксперимента хьалашка болх беча цхьайолча предприятей дукхала а дикала а характеристикаш сихха белгалъялар долаш дац, хIаьта цхьадола хьокхамаш волгахьа ластара тенденцеш йолаш да. Из хьахиннад, моттигашкара практически гIулакхаш министерствайн ведомствайн оагIорахьара доагI-доагIача нормативни, правовни, юридически документашца хьаллаьца ца хиларах. Боахам лелабара кердача хьалашка коллективаш йовл цхьатарра экономически социальни кийчо ца еш. ХьалагIдолча хьале юс зIамиген юкъерча боарамен предприятеш.

Цу хьалашка хиланза даргдоацаш да тахан партийни организаци, из хIара коллектива е даькъан ядро хиларах тарра, боаггIача боарам тIа а перестройка дIадехарашта жоп луш а хилар.

Города ерригача парторганизацешта хьинар таанзар кулгалдара политически методашка яла. Толаме дIахьалхашкахьа ахар духьа, партийни балха эргалонаш яп кхычарел хьалха хургдолаш вIаштIехьдаккха деза. Цхьабакъда, из хьаде атта дац. Идеологически политически балха тIарча опыта къаьст-къаьста гIайренилгаш кердача хьалашка боахама перестройка еча партийни Iалашо яра цаI йола комплексни система хинна хIанз а дIаэттаяц. Къамаьл дечоа хет, таханалца мехка мел даь дикагIдар хIама юхе ца дуташ хьагул а даь, балха кердача методащен формащен кадраш кийчъе еза, аьнна. Цхьаннахьа боацаш санна, укхаза бокхха ба партийни болхлочун, перестройка комиссара лоархIам.

М. С. Горбачев: Диц ма делаш, политкомиссараш масса хана а экстремальни хьалашка болх беш хинналга: граждански а Сийлахьбоккхача Даймехка а тIемаш долча хана. ХIаьта вайна эшараш демократе хьалашка перестройка ергйола комиссараш ба, нийсагIа аьлча, гIулакх деча керте латта ховргдола партийни вожакаш.

Перестройкана эшаш бола нах партийни балха хьожабара, — аьлар ший къамаьл йистедоалаш А. Н. Герасимова, эшаш я тешшамеча кадрай резерв, эшаш да цунца беча балха тIа гласность хилар.

Новкъа дале а, тха отрасле хIанз а дукха я перестройка дешаш талмастта къестаду предприятеш, аьлар СССР Iаьржача металлурге министра **С. В. Колпакова.** Къаьстта из доагIа украински заводашта. Ма дарра аьлча, дуккха хIама де дезаш я цхьайола коллективаш. Тха болхлоша хIанз а масса хана дика кхетадац экономика дешаш. Тхо хIанз дерригаш а Iомалуш да. Гулъю семинараш, чакхдоах гIулакх Iомадеш дола ловзараш, цахаддаш дешаш да. ХIанз кхычарна хьеха а деза, ше деша а деза.

Дукха я хIанз а стабильно болх ца беш йола предприятеш. Цхьабакъда, балхаца йола уйла хувцалуш йоагIа. Ер да цох дола масал. Новооскольски электрометаллургически комбинатерча цхьан электропишка чу авари хилар, дукха металл дайра. Цхьабакъда, данза дисар кхыча пишкаща дир, план кхоачашйир. Хьалха юкъера бустам лохаргбар, массанена цхьатарра преми лургьяр. ХIанз кхыча тайпара да. ДоаггIача тайпара болх баьча бригадаша лакхъяь премии ийцар, хIаьта авари хилара бехке барашка аьлар: «доадаь болат юхаметтаоттаде — тIаккха дIаэцаргда оаш из ахча». Цхьанне дош аланзар.

Тха декхаращца тарлуш дац санкцех дола соцамаш, белгалдаьккхар министра къаьст-къаьста хьежача цу даькъе мел дераш нийса долаш санна хеталу, хIаьта царга массанешка хьежача, хьахулар кхыъкхе да: 14 миллион сом материальни поощрене фонд йола предприяти 40 миллион сом гIод такха дезаш я. ГIод тоха деза, таIазар де деза. Бакъда, коллективана декхар дIатакха мегадале, дайнар юхаметтаоттаде таро яла еза цунна.

М. С. Горбачев: ХIаьта тахан коллективо договорех дIа ца луш дисар массанахьа гIолла чакх ма даьннадий...

Паччахьалкхен предприятех долча Законах шийна хетар оалаш, министра белгалдаьккхар, дукхача доакъошка дикача а хIанзарча ханна жоп луча а предприятешца цхьана тIехьаюсаш, модернизаци яр дIадехаш яраш кIезига йоацилга. Керттерча фондай кердача тайпара мах бе беза, уж цхьан боарам тIа а цхьатарра долча хьале а хургйолаш.

Хьалъеча гIишлой мах Iалаьмате бокха болча отрасла спецификах дувцаш, къамаьл дечо белгалдаьккхар, металлурге 60 процент йола йоккха объекташ централизованно финансировани еш хьалийча шийна нийсагIа хетилга, 30—40 процент гаргга яраш — предприятей рузкъах.

М. С. Горбачев: ХIана хила еза вайцига дерригa централизованни, цу гIулакха отрасло дIаэца хIана тигац йоккха кредит? ДIаэца, бакъда, сихагIа тоха а ле.

ХIанз деш мел долчар пайда бала беза, йоах «Сигма» яхача Литовски объединене директора **А. Б. Чуплинскаса,** хIана аьлча наха поощрени е таро йоландаь. Кердача порядко дукха хIама отталаьд къахьегамах доагIар дIадалара. Уж чакхдаха аьттув боале, из йоккха котало хургья.

Цхьабакъда, цхьаболчарна хет со эргалонаш е езаш вале, ма хулла дукхагIа рузкъа хьахеца деза сона. Цу тайпарча наькъо, къамаьл дац, дикачунга вугаргвац.

Фуд, дIахо дийцар оратора, вайна хIанз а Iаткъашдар? ЦIенъяь дIаяккха еза кIезиг-мезигчун тIа опека елга, министерстваш лоадамбоаца оперативни дешаш къестаде гIертилга. Из-м, къамаьл дац, дуккха аттагIа да доккхий декхараш къестадечул. Министерствай дукхача болхлошта цига ший тайпара «кум» кораяьй. Хьокхамаш дага а дохаш, дIабагIа. Масала, завода шийна хувцамаш дара оатхал хьаю, давлени хьал а айяь металл лоаладу босбола металлаш лоаладара кийчо ю. Из иштта дале а, из номенклатура тха плана юкъехьор Госплан я. Тхо отчет яла езаш хул.

Технически прогресс сихъяра наькъех дувцаш, къамаьл дечо белгалдаьккхар, хIанз эшаш яр бокъонца процессаш сихъю, хIамай дикал лакхъю продукци а керда техника а йолга. СихагIа дIадаккха деза вычислительни техникага диллача дунен боарамал тIехьадисар. Поощрени е еза ший дикала хьокхамашка хьежача хIанз йолчул массехказза тIех йола продукци арахецача коллективашта. Цунна стимулировани е еза.

Казахстана Компарте ЦК хьалхарча секретара **Г. В. Колбина** белгалдаьккхар, Казахстана хьалашка перестройка экстремальни хьалашка чакхйоалаш хилар. Дукха низ тIабахийта бийзар атмосфера меттайоалаяра соахка декабре ийрча гIулакхаш хинначул тIехьагIа. Цунца цхьана теркам тIабахийтар территориальни даькъе экономикана кулгалдеча советски кулгалхой лоархIам айбара.

Тхоашта еннача бокъонех пайда а эцаш, советски органашка хьайир территориальни даькъе экономикана кулгал дергдола экономически отделаш. Перестройкана ма хулла дукхагIа нах юкъебоатIаргболаш, тхо эггара чоалхане, дуккхача шерашка теркал ца даь дешаш къоастаде эттар. Из наха чуIе фусамаш хьалъяр, нах кхачанца дикагIа Iалашбар, асфальт билла наькъаш хьадар. Наха чуIе фусамаш хьалъяра проблема къоастаеча оаха тайп-тайпара наькъаш лех. Цу юкъе индивидуальни гIишлош хьалъяр а долаш. ХIанз Усть-Каменогорске хьалъеш я 650 индивидуальни коттедж. Принцип иштта я — беша лаьрхIа 6 сотка, цу участка тIа хьалъю эшачунца Iалашъяь коттедж, из дара дIалу доагI-доагIа банка, предприяте ссуда. ЦIенош хьалде безам бараш цигга дIабут. ГIишлошка хьежача, дог тохалу — ма къа а хьег цига!

Аз юха а дех, Михаил Сергеевич, оаха юртбоахама продукташ дIаекъача пайда эца принцип (йолаш я союзни фонде уж дIаяхьийтара чIоагIъяь план, юхедисар — шун), иштта гIишлон материалашта а дIайоаржае таро ялар. Со чIоаггIа тийша ва, оаха таро лохаргья план тIехьхоачашъе, эттача хьалера атта ара а даргда.

М. С. Горбачев: ЧуIе фусамаш хьалъяра дош хIанз хьалхарча моттиге даьннад, дIамел вахача из кхача лоаттабарал а кхыдолча дешаел а чIоагIагIа оттаду.

Планал совгIа яьха юртбоахама продукташ моттиге дIа-хьа хьожае бокъо яларо, дIахо дийцар Г. В. Колбина, кхачанца Iалашо яр тоадеча бокха лоархIам болаш хиннад. Юххьанцара денз кхетадансар моттигерча кулгалхоша цу бокъоно хьалур фуд. Бакъда, хIанз цох пайда эцар тоъал дикагIа хиннад. Цхьабакъда, болаш ба, аргIанара дехар центре дIадахьийта дезилгах шоай декхар лоархIараш а.

Цхьайолча областашка ер шу доладелча денз духхьаккхар 25 процент лакхденнад. Дуккханей таро я планал совгIа долча духхьаьна пайда эца. Бакъда, цхьан областе нах раьза хилар гу хьона, кхычахьа уж дешаш хьалха мо къоаста ца деш дус.

М. С. Горбачев: Гой, перестройка е еза. Е цхьабарашта хет, перестройка — из керттерча даькъе доккхий дешаш да, аьнна. Хьалда гIулакх де деза: нах баха фусамаш, кхача, гой, иштта хьа а эцаш, къоастаде деза. Челябински областе хьастамаш кора а па доагIаш, уж Прибалтике корадеш хилча, фу перестройка ала йиш я цох.

«Жлановтяжмаш» производственни объединене генеральни директора **И. Д. Нагаевске** белгалдаьккхар, оптови маьхаш оттадар бокха лоархIам болаш хилар. Цхьабакъда, чIоагIа чоалхане никъ бе безаш хIама да уж маьхаш оттадар: заказчик — поставщик, заказчика институт, министерство-заказчик, тIаккха поставщика ший министерство, хIаьта тIаккха СССР Госкомцен.

Са предложени иштта я: ше шийна финансировани еш, йиззача боахама расчетагIа болх беш волча заказчикон поставщикон дага а баьле мах оттабу, СССР Госкомцено из чIоагIбу. ТIаккха дукха ха а энерги а йоврглац.

СССР Iилмай академе дунен социалистически система экономика Института директора **О. Т. Богомолова** ше къамаьл деш дийцар кхыча социалистически мехкашка перестройка яра опытах. Цу опыто хьахьокх, халкъана эггара сихагIйола а юккъарчал доацаш а эффект лур эггара хьалха юрта боахаме, торговле, яйгача. кхачан промышленносте, наха чуIе фусамаш хьалъеча кулгалдара экономически методаш юкъейоалаяр долга. ЧIоаггIа хьокхам болаш да боахама реформаш, тайп-тайпарча хана из дале а, дуккхача мехкашка юртбоахамгара дIайолаенна хилар. Иштта хилар Венгре, Китае, Чехословаке.

Вахаро хьахьекхад, юртбоахаме хIама хьадеш вола саг бюрократически административни юкъегIертарах мукъавакххар чIоаггIа лоархIаме долга, новкъа дале а, вайцига из чIоагIа да. Сопам тIайийцачул тIехьагIа а, хIаьта а цун маIан харцахьа дерзаде, бокъонаш кIезигъе гIерта тенденцеш йолаш я.

М. С. Горбачев: ХIаа, тIеххьарча колхозий совете лакъа лоацаш хиннача пхьаболча викалашца вIашагIкхийттав В. П. Никонов, цо сона стенограмма еннай, аз из йийшай. ДикагIбола председателаш а духхьал Iокадаш, Iобелхаш ба.

Сона хетачох, дIахо дийцар О. Т. Богомолова, фуннагIа дале а, торговле, общественни кхачан даькъе продналога принципах биззагIа пайда эцарга довла деза, цига, нагтахьдар дIа ца даькхача, вай гIулакхаш во латт. Укхаза а, уйла е езаргья инициатива, болх беча дукхагIа паргIато хулийтаргйола таронаш гучаяхара.

Боахама механизм эргайоаккхача, белгалдаьккхар оратора, сона хетачох, долаш да, вай эхь хеташо хьоа ца ца деш дута цхьа кертера дош. Из социализме йолча рынках дола дош да, къамаьл дац, тIахьожам лоаттабеча рынках. Вай дувц товарно - ахчан гIулакх, оптови торговлех, хIаьта рынок яха дош дукхагIча даькъе негативни контексте хьоаду. ХIаьта рыночник — чIоаггIа эхь долаш дош да.

Марксо яздаьчунга хьежача, нагахьа санна товарни производствахи товарно-ахчан гIулакхехи вай дувце, цига товара мах, из эшаш хилар белгалдалац Госплане а е кхыйолча органашка а, из белгалдоал эцархочо сом дIа а кховдадаь, из хержа хилча. ХIана, аргда вай, кердача марка автомобиль арахецара дош «лакхехьа» къоастаде дезаш да? Эцархочо ше хьаала деза шийна малагIа автомобиль эш. Из де йиш йолаш вац из дефицита хьалашка.

Къамаьл дечо дIахо дийцар социалистически мехкий предприятешта юкъерча айххача бувзамех. Уж дегIадоагIаргдолаш сом конвертабельни хила дезилга белгалдаьккхар цо.

ДIадахача дерригача шера практически шинзвенни системагIа болх баьб оаха, аьлар СССР приборостроене, автоматизаце средствай, управлене системай министра **М. С. Шкабардняс.** Ала йиш яц тхо Iалаьмате йоккхача лакхаленашка кхаьчад аьнна, цхьабакъда, хьадаьр кIезига дац. ЧIоагIъяьй предприятеш, вIашагIъехкай объединенеш, из дара тхона тоъал паргIато а еннай.

Оахош тхоашта финансировани яра хьале 5 бетта болх баьб оаха, кхетадаьд цу системана тайп-тайпара кхоачамбоацараш чIоаггIа новкъа хулга. Тхо долча, масала, материально - технически Iалашо еча дисбаланс хилар. Новкъа дале а, кхыча доакъошка а иштта хилар. Дийцачун маIан деш, укх тайпара ала йиш я, ше шийна финансировани яра системана ший кертгерча лостамашка практически вахаре хьалха хинна кхоачамбоацараш нийсденнад, цо уж кхоачамбоацараш чIоаггIа гуча а даьхад.

Закона положенех цаI, тхона хетачох, директивни органий хIанз болаш болча соцамашца ледаро вIашкайоагIаш я. Цхьа кIира дIа мича дода, масала, тха министерстве гIолла дуккха декхараш белгалдоаха тайп-тайпара соцамаш ца хулаш. ХIаьта предприятех долча Закона тIа дIаяздаьд къахьегама коллективо план шера тIаэц, аьнна.

М. С. Горбачев: Арахец соцамаш, декхараш цига дIаяздаьд сов а чIоагIа даьшха — гайкага, заклепкага дIакхаччалца. Из дерригa а хувца деза, дуккхадар дIа а тоссаш. Йолаш йий проблема, долаш дий декхар — тIаэца еза правительственни е партийни решени, из тIаккха паччахьалкхен заказ а хинна дIаотта еза. Вай массане а е еза эргалонаш.

Паччахьалкхен заказ, сона хетачох, аьлар М. С. Шкабардняс, балха порядка кхы цхьаькха а уйла е езаш дар, из доккхагIа сий долаши бокъонца материальни Iалашонца хьаллаьцан хургдолаш.

Министро дIахо дийцар машчнаш хьаяра йолча СССР Министрий Совета бюро гомашка дIа-хьа гIулакхаш леладара дешаех. Укхаза, цунна хетачох, дукха проблемаш я.

Пхи бутт ба тха коллектив цIена продукци арахецача ше шийна финансировани яра хьале болх беш йола, аьлар «Омскшина» яхача производственни объединене генеральни директора **П. В. Будеркина.** Болхлочунгара дIадоладенна директорга кхаччалца — массане а кхетадаьд керда метод кхычарел дикагIа йолга.

Бокхха теркам тIабохийт оаха продукце дикал лакхъяра. Тахан омски шинаш — мехка дикагIчарех цаIаш я. Цхьайолча кхыча предприятеша арахеца шинаш Омске хьаярел кIезигагIа лелаш я. Из иштта дале а, мах цаI ба цар. Из нийса дац. Дика шина — дика мах болаш хила еза.

М. С. Горбачев: Из да-кх ши-ший товар дикагIа хилийта гIерташ къовсам лоаттабар.

ТIаккха болх бе безам а хургба, тIаккха яхь а хургья, дIахо дийцар П. В. Будеркина. Цхьабакъда, моллагIйолча изделена керда мах чIоагIбар духьа, ах шера никъ бе беза. Мах чIоагIбар вай долча — из бIарчча проблема я.

Эргаяьнкха тоае езаш я машиностроене продукци маьхий система а, дIахо дийцар директора. Покрышкашта вулканизаци яра лини 1974 шера 620 эзар сом доаккхаш яр. Тахан из санна йолча линех миллион 200 эзар сом доакх.

ПЕРЕСТРОЙКА КЕРТТЕРА ДОШ

(Инстедоалар. Долалур 1-ча, 2-ча оагIош тIа).

Планал совгIа арахийца продукци маьхалъяккхарах дувцаш браторо хьалхадаьккхар, цу тайпара продукци предприяте доалахьа йита езалга. Цу гIуланхо, цунна хетачох, боккха пайда лургба. Вай Iалаьмате боккхача мехка маьхага кхаччалца дерригa а дIа-хьа хьожаде аьттув болаш дац вай. Нагахьа санна поставкаш кхоачашъяьяле, юхедисар дIахьожаде хьайна могаргда хьона. Тахан гаьнна иштта дац. Хулийтаргда вай, потребитель 500 эзар шинай фондаш йолаш ва. Телефон тох сога. «Размер хувца. Тахан «КамАЗа» шинаш сона эшац, «Урала» яраш эш. Нагахьа санна из де таро яле, хIана хувцац? Соахка цу тайпарча наькъах оаха хийцар 500—600 шина. ХIаьта из дарах «Резиноснабсбыто» гIод техар — 138 эзар сом. Фу даьд аьнна? Потребителa хьашташ дикагIа кхоачашдаьд, аьнна.

Оратора МПС-и Минэнергои юридически бехктокхамах дола дош оттадир, нагахьа санна цар бехкагIа предприятена зе хиннадале. Бехктокхам цхьатарра хила беза.

МГУ кафедра заведующе **Г. Х. Попова** белгалдаьккхар, законо толам боаккхар формулировкаш нийса хилар а доацаш, цо болх бе доладолийта социальни низаш долга.

Са безам бар, аьлар цо, инициативни Iилма - технически прогресса, е предприятеша шоай низаца чакхъяккха езача технически прогресса проблемаех дувца. Кердача механизме долаш да ахчанца, шоай низаца кердадараш юкъедоаладе предприятешта аьттув лургбола производство дегIайоалаяра фонд хьаелга. Цхьабакъда, йолаш я цхьаккха дича а йицъяла йиш йоаца урок — из 1965 шерара урок. Цу хана иштта хьал эттар: ахча предприятешта дIалора, хIаьта царна из маьхалдаккха магацар, хIана аьлча оборудовани, станокаш, машинаш, и. кх. дI. эца моттиг яцар.

ХIанз оптови торговлега довлара дош. Цох лаьца дийцад 1965 ш. а. Фу хилар тIаккха практике? Хиланза яргйоацача номенклатура хьокхам боккхагIа, боккхагIа, боккхагIа хулаш хьабера, хIаьта 1968 шера хиланза яргйоацача номенклатурни чуйоагIачул совгIа, кхыйола цхьаккха продукци йисанзар.

Соса хаьттача, нийсагIа фуд? ХьатIайоагIча вай балха этапе уйла е еза цхьан лоархIамеча мероприяте: пачхьалкхен заказа лимитни величина тIаэца еза. Предприяте из хила йиш йола боарам. Из хила йиш я 50—60 процент, кхаьннех шин дакъага дIаккхача йиш я, бакъда, предприятена дикка ха деза, кхаьннех цхьа дакъа ший хургдолга. Из дIахьа хьежаде цхьанне а бокъо йоацилга.

Кхы а хаттар отт, фу де деза министерствас реформа чакхъяьккхачул тIехьагIа, Со чIоагIгIа тийша ва, из духхьал паччахьалкхен заказашка хьожаш хила еза, нагахьа санна из ерригача контрольни цифрашка чугIерташ хуле, цо юха а нувр тулларгъя предприятена.

ХIанз премещен алапе фондацен наьха безам балха тIаозар хьалхадаьккхад. 1961 шера хинначунца нийсдича из дикка дIахьалхашкахьа дахар да, цу хана алапе фонд ше йолчча а йита, премеи кхойтталагIча алапен чотагIа стимулировани е гIертар.

ХIанз вай меттахьара яьккхай алапе керттера фонд. Из йоккха прогресс я. Закона проекта тIа хила йиш йола шиъ вариант белгалъяьккха я: хьалхара вариант — алапе йола норматив, шоллагIа вариант — юхедусача алапе принцип. Из принцип, сона хетачох, кIоаргга прогрессивни я. Укхаза дерригa а къаьгга да, из дIаденнад цунна а цунна а, хIаьта юхедисар — са да. Нагахьа санна са цхьа фуннагIа дикагIа де аьттув баьннабале, алапе фонд йоккхагIа хургья, нагахьа санна цхьа фуннахьа вогIа даьдале — из лаьгIлургья.

ХIанз вай довла йиш йолаш дац рынка а оптови торговле а тоъал доккхача боарамий системага. Бакъда, рынкеи оптови торговлеи цхьа моллагIйола участок хьае йиш йолаш да. Из хила еза шоай лоIамагIа маьхаш оттаде йиш йола рынок.

Чакхвоалаш ер уйла белгалъяккха ловра сона, эшаш а нийса а дий-те экономистий низаш цхьан участке гулдар. Массехк центр йолаш хила деза из, Iилмай Академегара, общественни Iилмай Академегара, халкъа боахама Академегара, Iилма-экономически обществагара заключенеш хьанйергйолаш, царна хетар вIашдухьала оттадергдолаш.

«Комплекс» яхача Iилма-производственни объединене генеральни директора **А. А. Нестерова** дийцар предприяте перестройка дIаяхарах. Цо белгалдаьккхар, къахьегамца долча гIулакхашка овлангара денз хувцамаш ца хиннилга. Госприемка юкъейоалаяро хьахьекхар, арахецача продукце дикал хьалхарча даькъе вай из мишта хьанийцай яхачох тийша йоацилга, технологически дисциплина лерттIа лелаярах тийша йолга. ХIаьта болхлоша каст-каста из телхаю. Из ца хилийтара коллективни договора тIа оаха дIаязьаьй ер пункт: технологически процесс толхаярах болхло оттабаьча боарамагIа вознаграждени йоацаш вус. Болхлоша могадаьд из. Цар кхетадаьд кхыбола никъ боацилга.

М. С. Горбачев: Нийса да, оаш из демократически хьисапе деш.

Аз аргда, наха чуIе фусамаш хьалъярах, дIахо дийхьар къамаьл А. А. Нестерова. Хозспособаца городе оаха хьалду цIенош плане дIаяздаь а ресурсашца Iалашдаь а да. Подшефни боахамашта новкъостал деш юрта оаха хьалду цIенош планаца дIалархIац. Фу боахама расчет я из, нагахьа санна оаха гIишлош хьал а йой, гIишлонхоша уж шоашта дIа а язйой. Цар планашта болх баьб аьнна дIаязду, хIаьта тхона цIена зе хул.

Экономически эксперимента хьалашка оаха болх бу 1984 шера денз, аьлар Ворошиловградски кондитерски фабрика директора **С. И. Крупкос.** Кондитерски промышленность, белгалдаьккхар цо, пайда боалаш я, рентабельно болх беш я, укх тIеххьарча хана тхона импортни поставкаш яр кIезигденнадале а. Бакъдар аьлча, тха предприяте пайда эцар-м дикагIйола даймехка бийдал я.

Производство дIахо дегIаяра никъ — из предприятеш шоай лоIаме хилар чIоагIдар. Ер да масал. Даймехка бийдалах оаха хьаеча изделеша хьае йолаяьча дийнахьа денз массови арахецарга кхаччалца сов бIаьха никъ бу: цу гIулакха шу, цаI ах шу эш.

Упаковка, продукце тIерача куца проблема. Расфосовочни автоматаш яц. Манипулятораш оаха тхоай низаца хьаю. Министерствос дукхагIа новкъостал дар ловра тхона.

М. С. Горбачев: Дагадала мегаргда конструкторашца, целевой комплексни группа вIашагIйолла, договор оттаде мегаргда.

Вай догдоах кердача Законо иштта таро хулийтаргхиларга, аьлар дIахо С. И. Крупкос, пайда хургба предприятена а экономикана а.

Хозрасчета хьалашкарча планироване проблемашта хетадир ший къамаьл СССР экономика Институтa директора, СССР АН член-корреспондента **Л. И. Абалкина.** Паччахьалкхен план — из система я, белгалдаьккхар цо. Из пхе шера халкъа боахама хьалхашка оттаду декхараш да, из накопленеи потребленеи юкъера эггара йоккхагIйола, къаьсттъаьстача предприятешка, министерствашкеи регионашкеи цу пропорцей сумма санна хьахила йиш йоаца пропорци я. Из, иштта кхы дукккхаяраш а санна, лаьрхIа оттаяь пропорци я.

ХIаьта дIахо декхар отт уж де лерхIараш кхоачашдара предприяте болх бергболаш цу планагIа де лерхIараши дIадехараши цунга дIакхачийтара хьакъехьа. Гой, из да планироване шоллагIа дакъа. Хьалхардар — из Лакхехьарча Совето чIоагIъеш йола паччахьалкхен план. ХIаьта шоллагIдар — из паччахьалкхен пхе шера план Iалашъяра система. Сона могаргда къаьнача методашца из Iалашъе, деррига а долла а хIама хьалхадаккха гIерташ, хIара предприятега дIакхоачадеш. Сона могаргда из план бахьан долаш экономически методий новкъосталца, маьхех, нормативех, тарифех, налогех, платежехи госзаказехи пайда эцаш, къувсаргдолча предприятеш дIакхоачае, оарцагIъяха. Из планироване шоллагIа дакъа да.

Госплано план оттаю производственеи къаман доходах пайда эцаран. Цу тIара нийю алапи далара, общественни фондашка, капвложенешка, иштта кхыча гIулакхашта а эшаш йола средстваш. Предприятена оттае еза сома маьха йолча цIенача продукцех доагIача алапен фонд. Коллективо алапи доаккхаргдолаш болх баьбац. ЙоагIаш йола цIена продукци яьккхаяц, кIезигъеннай алапе фонд. Долче, цо е болх беш бола нах кIезигбе, е алапен юкъера боарам дохбе беза. Юхадовла йиш а яц. Гой из да перестройка эггара принципиальнегIа дола, нагахьа санна вай болх во баьбале, вайна алапи лохдергхиларах нах теша беза цхьа дош. Болх во бой алапи лохдергхиларах хIанз цхьаккха а тешац. ДIадахача шерарчул кIезигагIа лургдац, аьнна хет.

Арахецача, продукце боарама планаш предприятешта ца оттае йиш я цун. Бакъда, уж шоаш-м тIакхувргья цу боарама, нагахьа санна алапен фонд хьахилара чIоагтIа норматив яле. Нагахьа санна боарама планировани юсаш хуле, из боарам оттабара еррига затратни методаш а юсаргья.

Паччахьалкхен заказ аз кхетаду, аьлар **Л. И. Абалкина**, приоритетни общественни лоархIам бола хьашташ дувцилге йоацаш кхоачашдара система хиларах тарра. Уж заказаш дIа-са нийсдара йола Госплана, министерствай, регионий бокъонаш а къоастаяь хила еза. ГосзаказагIа болх белга эггара пайданегIа хила деза, Предприятеш декхарийла я госзаказ дIаэца бокъо яккхара тIехьа къовсам лоаттабе, хIана аьлча, аргда вай, бюджете бодача пайдан тIара отчисленеш кIезигагIа я цун. Госзаказ дефицитни ресурсаш лоаттаяра приоритетни снабжени хила йиш йолаш да.

Совещане итогаш еш **М. С. Горбачева** аьлар:

Укхаза мел дийцар корорг да аьнна хет сона парте Центральни Комитета Пленуме ергйолча Политбюро доклада тIа. Са ала безам ба ер вIашагIкхетар мехка экономикана доал дара бIарчча цхьа механизм хьахилийтара эша база хьаергйола керттера документаш кийчдара хьакъехьа парте ЦК Политбюроси правительстваси баьча балхах бухсоцаш хьахиннар ший тайпара хьалхара миштад хьажар да, аьнна. Цу хьакъехьа сайна хетар дийца ца Iеш, кулгалдеш болча беррига новкъосташта хетар а дувц аз: тхо раьза да вIашагIкхетара. ХIана аьлча, эггара хьалха гуччахьара, цIена къамаьл дар из цу е вокх дешай бе мах беча, цхьадолча даькъе полемически, тайп-тайпара гIулакхаш долаш, тайп-тайпара хетараш долаш хила а мегаш. Из къамаьл керттерча даькъе вай воашта хьалхашка оттадечунца, хургйолча боахама механизмахи экономикана доал дара хургйолча системахи вайна хетачунца дужаш да.

Хетаргахьа, керттердар вIашкадоагIаш да, аьнна хет сона. Керттерча моменташка диллача вIаши тарлуш да. Перестройка ца йинча вай дIахьалхашка довла йиш йоацаш хиларца эггара хьалха а тарлуш. Из дош аз хьалхарча плане оттадаьд: новкъосташта перестройка мишта хет, из мишта дIайода, из кхоачашъеш хилар мишта лоархI, перестройкага гIолла мохк социально - экономически дегIаухилга сихдар мишта Iалашдергда?

Дагардар дIа-юха аларо, сона хетачох, мукIарал лайт перестройка — хано дIадехачунна духхьал теоретически а политически а даькъе жоп далар хинна ца Iеш, вай обществе хьахинна даьнна а хIама хилара хьакъехьа. Из вай обществе эттача хьала йоагIа цаI мара йоаца реальни альтернатива я, къаьстта цун социально-экономически сфере а йолаш. ВIашагIкхийттача дакъа лоацаш хинарашкара кхыйола предложенеш хазанзар сона — берригаш перестройкана тIехьа ба. Шоана, йоккхийча предприятей кулгалхошта, тIехьа латт йоккхий коллективаш, хIанз оаш дувц къахьегамхошта хьадда хеташ дар. Кхыча оагIорахьара аьлча, демократически йовзаш йолча принципаш тIа хьахиннача партийни, советски кхычеи органашта юкъедолх шо. Цхьадолча даькъе оаш дувц моттигерча партийни общественнии организацешка дийцараш а хетараш а. Сона хетац укхаза духхьал шишийна хетар аьлча санна. Из, хетаргахьа, хьалхе хьахинна уйла хьахьокхаш дола хетар, мах бар, вай ерригача обществе дола гIулакх да. Из чIоагIа лоархIаме да вайна.

Укхаза ба Iилма викалаш а. Царна тIехьа я хIанз геттара дукха уйла еш йола, конференцей, вIашагIкхетарий, беседай боарамашка, прессе гIолла, хIара дийнахьа деча къамаьлашка дискуссеш еш йола шерра общественность. Сона хетаргахьа, уж новкъостий а баькхаб укхаза цхьадолча даькъе вай Iилман общественноста хетар хьахайтан йола уйлаш йолаш.

Совещане ба отраслей кулгалхой, экономически ведомствай кулгалхой. Оаха хьийхар, ма дарра аьлча, тхоаш царех лоархIа партийни болхлой группа. Совещане иштта составо йиш хилийтар перестройках хетар дикагIа довза. Берригаш перестройкана тIехьа ба: лохехьа а обществана доал деча кхыча боарамашка а. Из да цкъа-дале.

ШоззагI-дале, сона гу дувцаш дола дешаш берригаш а боккхача бехктокхаме гIулакх хеташ хинна хилар. Из къаьстта белгалдаккха безам ба са.

ХIаьта вай тIехдаьккха цхьаккха хIама дувца йиш йолаш дац. ЦК Пленум хула ха тIакхоачача хана перестройка юххьанцарча этапа гIулакхаш бокъонца миштад ховш хила деза. Вайна массанена а гу из процесс хала, чоалхане, вIаши духьаленаш йолаш дIайодилга, хIаьта а из дIайода. Из процесс сихлургйолаш, низ боргболаш йола керда импульсаш эш. Дийцача къамаьлий уйлах а доацаш, хIаьта эггара хьалха вай общества вахара ерригача сферашка тайп-тайпара дешаш къоастадарах да.

Из, сона хетачох, вайна геттара лоархIаме йола хьалхара обобщени я. Цхьаккха а вац перестройках шеквулаш. Цул совгIа, деррига укхаза дийцар — из да перестройка дукхагIа темп, дукхагIа динамизм, дукхагIа результативность хургйолаш, цо вай общества еррига сфераш а беррига нах а чулоацаргболаш моллагI д а л е а цаI де хьажар.

Ший бахьан доацаш дацар предприятех долча Законаца шун латтача гIулакхага совещане шоллагIа дош а лоархIаш хьажар. Сона хет, укхаза дийцар деррига а иштта вIашагIтоха мегаргда, аьнна. ДIадолалушше, цкъа тохаделча, цкъа IохайшачIа вай паччахьалкхен предприятех дола идеальни Закон хургда, аьнна хета йиш яц. Из дара дашха дезаргдар тахан идеальни закон яхар фуд а кхоана из идеальни хургдий а. Сона хетачох, вай из реалистически къоастадаьд, хIаьта массане а аьлар, Закон — из доал дара системана перестройка яра хIанзарча этапе карагIдаьнна доккха хIама да. Долалушше, керттерча звеногара дIадоладенна дика а да. Вай кхетадаь ма хиллара, Закон тIаэца деза, цунгара дIадолалда деза болх бе. цун чIоагIеи мелеи оагIонаш гучаяха а эшаш моттиг эттача, эргаяха тоае еза. Боахам лелабара керда механизм юкъейоалаечара болх дIабоаржабара таххане а шийна база чулоац цо.

Укхаза дийца практически маIан дола деррига дешаш теркам тIабахийта доагIаш да. Бакъда, аз цох кIеззига тIехьагIа аргда. Принципиальни планагIа аз иштта кхетаду: вай из Закон дувца оттаду КПСС ЦК Пленуме, СССР Лакхехьарча Совета сессе.

КхоалагIа дош а дар иштта: мишта хет шоана лакхера эшелонаш, радикальни реформа этапера вай экономикана доал дара центр?

Хинна къамаьл вайна лоархIаме да ший принципиальни оагIонца. Новкъосташта фу хет центрах кердача хьалашка? Керттера дIадехар цун болх, экономикана доал дара хьакъехьа центре къоастаде мел дезар предприятех долча Закона духьала ца хилар да.

Из уйла яр укхаза, хIаьта ала доагIа, иштта дола дIадехар хьанийцад оаха ЦК Политбюро а правительстве а. Николай Иванович Рыжкова хIанзза аьлар сога, хIара дийнахьа дукха документаш юхадахьийта дезаш хул со уж предприятех долча Закона духьала хилар бахьан долаш. Сона хетачох, чакхдаллалца иштта гIулакх де деза. Вай ма дий Госпланах, банкех, Минфинах, маьхашта йолча Комитетах, къахьегама а кхыча ведомствай а хьакъехьарча Комитетех оттадаь документаш. Дерригаш а 12 документ.

Экономикана доал дара центральни органех йола уж проекташ хIанзарчоа хьатIаэцац оаха. Сесси хьаелларгья, дебаташ хургья, хетаргахьа, дукха дувцаргда. Закон сессе тIа а эцаргда. ТIаккха цIаькха а проекташка хьажа мегаргда, хIаьта цу дерригне кIийлен тIа кхы тIа тоае а закон даь дIаоттае а мегаргья уж. Бакъда, цаI кхетадеш да, предприятех дола Закон болх бе дIадолалургдац, нагахьа санна вай центрера экономикана доал дара дешаш къоаста ца дича. Цу хьакъехьа вай нийсача новкъа да: цхьан ханна хьажа а хьож, хувца а хувц доал дар керттерча звенон боараме меттел, центра боараме а. Ала деза, вай я республикански моттигерчеи органий структурах йола уйлаш. Укхаза дукхадар дашха деза, эггара хьалха центранеи моттигерча инициативанеи юкъера соотношени а йоашхаш.

Принципиально кхетадеш да вай экономика, цун боарам, цун масштабаш дегIаахара, къахьегамхой профессиональни, культурни боарам хувцабалара вай хIанз кердача этапе хилар. Кхетадеш ма хиллара, тахан йиззагIа хьагучайоаккхаргья йолаш йола потенциал. ДIаяхача ханашка вай хьа мел Iоадаьчох дикагIа пайда эца беза, инициатива хьаелла еза, боахама болх ший лоIаме бара дукхагIа паргIато яла еза. Центрага юсаргья керттера пропорцеш, керттера балансаш, оборона дешаш, республика дегIаахара дешаш, н. кх. Общественни доалахьен кIийлен тIа мара хьахила йиш яц иштта йола. тIехьа тIадоагIар фуд ховргдола, таронаш йовзаргйола, де лерхIараш отталург а кхоачашдулург а дола центр. Из я вай совле.

Централизм инициативаца таръяра хьакъехьара дош отт. Гой, укхаза эш механизм, эш хьокхамий системаш. Гой, укхаза вай лех.

Фу ала безам бар са тIеххьара? Боахам лелабара кердача системага довлари экономикана доал делга овлангара эргадаккхари цхьалхане проблемаш яц. Доал дара кердача механизмага довлара, экономикана доал дара кердача системага довлара этапаш хургья.

Хьалхара этап — из пятилетка юхедиса кхо шу да. Вай гIерт закон хьатIадоагIача шера юкъедоаладе. Сона хетачох, из нийса а да. Мел хала дале а, вай декхарийла да опыт Iоае, школа чакхъяккха.

КхойтталагIча пятилеткага кийчо е доладаланза дарггдац. Аз хьалхе а дийцад, кердача тайпара пятилеткана план оттаяра хIанзле берригa низ тIабахийта беза, яхаш. ХьатIайоагIача пятилетке доал дара кердача системага довла а деза. Долче, цу кхаь шера декхар экономикана доал дара бIарччача системага довлара эша хIама кийчдар да. ХIаьта кхыметтел цу дерригнел тIехьагIа, кхо шу чакхдаьлча а, вай деррига дешаш чакх а даьха, 1991 шу вай дIадоладича, тIаккха а чакхйоаккхаргья школа. Из юха а керда этап хургья. Из мишта хургья, цо мел ха чулоацаргья, хIанз дувцаргдац вай, бакъда, из хIанззе а я радикальни реформа юххера де лерхIараш тIа, экономикен социальни сферей дегIайоалаеча кердача дикагIча доазонашка кхоачадергдола этап. Из цIенхаштта, йIаьххача ханара болх ба.

Сона хетачох, вай кхы а дукха дискуссеш а болх бе а безаргба. Цар чулоацамца яь ца Iеш. формана а йоакхо е еза. ВIаши лархIа деза. ХIанз паччахьалкхений боараме а дарий деш да кхыдола мехкаш кхыча тайпара даха йиш хилар. Из-м цар гIулакх ма дий, из-м халкъий суверенни бокъо ма йий. Нагахьа санна царна цу даькъе ак оале, тIаккха сен тIа хьаергья дунен халкъашта юкъера отношенеш? Социализма кхел, вай халкъеи мохк тоабалареи кхел дагайоаллача наьха а тайп-тайпара опыт, тайп-тайпара уйлаш я. Долче, вай хьахилийта еза деррига хетараш теркалдергдола атмосфера.

Из дац хIама дувцача хана бехктокхам хургбац яхилга. Дац. Дерригаш вай хила деза геттара бехктокхаме. Из Iалашде йиш яц дискуссей культураца, вIаши лархIарца мара. Кхыметтел тувлавалараш а хила тарлу. Сона хетачох, уж а дувца деза. Бакъда, социализма, халкъа, вай общество унахцIена хилара йоакхо еш дискуссеш, къамаьлаш эш вайна. Уж могаде, хьаллаца деза.

Антисоциалистически альтернативаш яла гIертараш юхатоха беза вай. Система хувца аьнна предложенеш мичай халкъа оагIонгахьара, вай дерригаш социализма потенциал гучаяккхара тIадийрза да. Цудухьа социализм хьалъюзаш, чIоагIъеш мел дар вайна эшаш да. Цунна тIаерзаь дискуссеш могаеш хила еза.

Са безам ба укх вIашагIкхетаре дахарах, дакъа лацарах, экономике радикальни реформа дIахояхьара парте Центральни Комитето дер хьаллацарах шоана баркал ала, из — перестройке вай беча балха стратегически лостам.

Оаш толамаш дахар лов сона.

(ТАСС).

Школера сурташ

Тахан советски школана хьалхашка доккхий декхараш латт. Уж кхоачашделга реформа чакхъяккхарца дувзаденна да. ДукхагIа йола школьни коллективаш тIатеIIа къахьегаш я цу даькъе. Цхьабакъда, нийслу кхыдола масалаш а.

...СурхотIарча № 2 йолча школа лагIаш тIа массехк дешархо латт. Дика гуш да уж урокашка баха сагота боацилга. БIехача коридора чу дехьа а сехьа а Iокхайса дада тIормеш. Цхьаннахьара хьахозаш я берий гIараш. Уж йолчахьа дIавахача спортзала наIар тIа нийслу. ДIачуваьлча хIама дац бIаргагуш. Баьде хиларал совгIа, дом гIеттаб. КIеззига бIарг боадонга дIаIемача къоасталу бургацах ловзаш боахка кIаьнкаши хIама ца деш латта йиIигаши. Цхьаболчар бIохбенна тIера костюмаш Iокхайсай, вожаш Iо ца йоахаш ба. ХIаьта иккаши ботинкаши Iояьхаяц цхьанне а. Сенна йоахаргья уж, укхаза ара санна бIеха хилча?

ЦаI цхьаннена тIехьа хувцалуш бар укх школера директораш. Цудухьа геттара во хьал дар цига эттар. Шоашта товр де биса хьехархой, иштта мукъа диса бераш. Фу знанеш лургьяр цу юкъе гIолла?

Знанеш вIалла ювца а езацар, кIеззига мукъагIа дисциплина хилийта гIертар хьехархой.

Евлоева IийсаИ Ранса цу школе директор хьожаьлча хана гIадбахар берригаш. Юртара нах раьза бар. Йоккха балха опыт йолча кулгалхочо болх тоабергхиларах тийша бар уж (хьалха РОНО инспектор хиннай Р. И. Евлоева). Районера кулгалхой а раьза бар из школа кхы дагаялла ца езаш. Кхоачаш хиннадий тIаккха массане догдаьхар?

Лоацца жоп дала йиш яц цу хаттара. Вешта цун жоп хургда укх кIал мел яздаьр.

Керда завуч а эттар школе. Нальгиева Къурейша Хадишата директора еннача характеристиках из: «хIама хьадеш, кадай, ший болх ховш саг я. Дика лоаттаю цо хьехархошта юкъе дисциплина. Цар Хадишата а сий ду...».

МоллагIча школе лоархIаме да директори завучи шоайла барта хилар. Цигара хьахила йолалу хьехархой коллектив. Бакъда, Ранса Исаевнай дешаш нийса дац. Из ховргда школера керттера документаш, классни журналаш хьадийллача. ЛерттIа, доагIача тайпара йоазош даь цаI дац царна юкъе. Урокашка хиннар, хинна воацар белгала ца воаккхаш, йоазонаш тоадаь, цхьадараш дIадаьха моттигаш я хIара журнала тIа. ХIаьта а «Журнал лелададарах йола замечанеш» яхача цхьа къоалам хьекха бацар завуча а директора а.

Цар безам хилча кхоачамбоацараш корадергдар царна хIара журнала тIа. Мишта лургья хьехархочо урок из лерттIа дIаязъе ца езаш хилча, цунга хьожаш а сагота волаш а саг ца хилча? Цхьаволчо дика хьехаргда вокхо — во, кхоалагIчо — вIалла а хьехаргдац. Урокашка хиннабоаца дешархой цхьаннахьа дIаязбеш бац. КIезига хургба-кх школе ца ухаш цIагIа багIараш, аьнна хетадала мег. Из иштта дац. ХIара классе юкъера дIалаьрхIача ахаш дешархой боацаш бар. Хьехархошта уж ца хилар бахьанаш довзаш а дацар.

Масала, 4 «а» классе списках 38 саг ва, царех школе—16, 22 дешархо мичав ховш вацар. Бакъда, цу гIулакхо сатем боабаь, коргагIбаьха бацар хьехархой а администраци а. Иштта дукха бераш доацаш дар кхыча классашка а. ИттлагIча классашка — 17 саг, пхелагIча классашка — 23 саг, нийслагIча — 16 саг, н. дI. а.

Цу тайпара кхоачамбоацар хургдацар нагахьа школа администрацеи даьй-ноаной комитетеи шоайла айхха бувзам хилча, юртсовето новкъостал дича. Вешта аьлча, из комитет укхаза-м каьхата тIа мара я а яц. ХIаьта бераш та цох хьоахадеш хIама а хезадац.

Бокъонца бола кегар гучабоал хьехархой балха ахарга хьажа эттача. Нальгиевайга да цхьа «журнал». Цу тIа увттаю цо «плюсаш —минусаш». Цунга тхо хьежача хана: «цхьайола моттигаш нийса яц цу тIа», оал цо. ТIаккха тIатох: «Деррига дика дагадоагIа сона. Цудухьа дIаяздац аз. ТIаккха уж «минусаш» аз-м тIехьависачоа а увттаяьй».

Фу дисциплина ювца йиш я хьехархочун балха лерттIа учет еш ца хилча? 13—14 апреле физрук воацаш яр школа. Из ца хилара фу бахьан да хацар администрацена, бакъда, цхьатарра дувцар директора а завуча а физрук бакъвеш дола къамаьл. Вешта из доккха гIалат да ала тхо а дахкац, саг цамогаш хинна хила тарлу. ХIаьта духхьал тахан мара цу тайпара хIама хиннадац, аьлча бакъхургдац. Цунна тешал деш дар тхога бераша дийцар. Цар дувцачох, физкультура урокаш массе хана цхьан планах лелаю хьехархочо — кIаьнкашта буртац дIакхосс, йиIигаш-м шоашта ловра де мукъа ют.

Лакхе мел дийцачунга хьежжа да берий дешар а. ХIаьта цу гIулакха сагота йий администраци, къаьстта завуч Х. Нальгиева? Нальгиевай урокашка леладеча, хьехархой балха анализ еча тетрада тIа кхыметел таьрахьаш а увттадаьдац. Гуш да, из болх бу алар духьа мара леладеш доацилга. КIезига бацар вIалла тетрадаш, дешархочунна эша кхыбола гIирс боацаш баьхкараш. Шоай гIулакха болхачар хьачубахкача санна багIар понагIбараш.

...Кхы мел дар дIадаьлча хьехархой, школа болхлой тIабола спискаш кораянзар школе. Иззал деррига кегаденна да укхаза. Масала, физика хьеха саг воацаш дукха ха яьккхай бераша. Из гIулакх цхьаннахьа дIаяздаьдац. Бухгалтере дIаденнача табела тIа из гуш дац. Цу урокех доагIа ахча 1986 шера октябрь, ноябрь, декабрь бетташка номераш 223, 93, 166 йолча ведомостех дIанийдаьр Х. Х. Барахоева я. Бакъда, кхаь ведомоста тIа цо яздаь кулгаш тайп-тайпара да. Из нийса доацилга дика кхетадир райОНО бухгалтере болхлоша а. Уж кулгаш Барахоевас яздаь доацилга кхетаде хала дац, хала да из гIулакх мишта, мала бехке волаш хиннад ха. Цу дешах лаьца корта бола жоп дала школе саг хиланзар. Лакхе вай ма аллара, кегаденна дар деррига документаш. Иштта, къахьегама книжкаш хьаденнача тайпара директора сейфа чу дадар. Школаца малагIа гIулакх доагIаш ба ховш бац цар тIа язбаь нах. Царех ба Нальгиев Iаьлий Руслан, Нальгиев Бийсолта Микаьил, Нальгиев Султана Мовлатдин. Книжкаш тIа хила деза йоазонаш а печаташ а яцар. ТIаккха Аушева Мухьмада Роза 21 январе денз школе балха яц, вешта цун къахьегама книжка тIа цу хьакъехьа даь цхьаккха йоазув дац. Хила дезача тайпара йоазош тIадолаш дац А. С. Аушева, А. А. Досхоевай, З. К. Муцольговай къахьегама книжкаш. Дукха хIама дац цига де дезар, хIана гайнад из гIулакх чакх ца доаккхаш? Цу хаттара жоп дала саг коравинзар тхона. ТIаккха фу ду школе берий хьашташ кхоачашдара?

ЦIаьхха дIачуваьлча, сенна эшаш я, сенна лаьрхIа я ца ховш помещени я школе. БIеха уйнаш, бос байна пенаш, яьгача хIаман хьадж. Саьи чу уралатт кхо дешархо. Цар бе йоахка коржикаш бIаргаяйча кхетадир оаха ер столови йолга. Бакъда, цхьа гIанд, истол дац «столове». Лоацца аьлча, цхьаккха порядок, цхьаккха лостам бац цига. Эхь хийтта коржикаш дIайоах кIаьнкаша, тIаккха озалуш тхога бIаргаяйт цар уж. «Хьажал оаха юар фий?» яхаш санна.

Эсала латт школе кхетам балара болх. Тахан геттара лоархIаме да кагирхоштеи бераштеи патриотически, интернациональни, атеистически кхетам лулга тоадар. Из цIаькха а белгалдаьккхар дукха ха йоацаш хиннача республикански партийни актива собране.

Шаьра ховш да, цу балха юкъе дукха кхоачамбоацараши гIалаташи долга. ТIаккха укхаза фу даьд уж дIадахара? Хьагучох, уж-м кхы а дукхагIа хиннад. Цхьаккха гойтара агитаци яц школе гуш, из болх хьоабаьбац классни журналаш тIа.

Пайдана яц дагадеххача хана еш йола мероприятеш, интернациональни, патриотически атеистически кхетам балара болх администраце, хьехархой коллективо хьадда лостам боацаш беш хилча.

Къаьстта талмастта лелабу атеистически кхетам балара болх. Из вIалла беш бий а ховш дац хьехархоштеи дешархоштеи юкъе. ХIаьта из дош СурхотIа мел нра латт ховш ма дий.

Деррига вай дийцачун итог йича гучадоал цхьаккха тайпара методически а кхетам балара а болх школе ца белга, къахьегама дисциплина во йолга, юртарча нахаца, даьшца - ноаношца, общественни организацешца бувзамаш доацилга, деррига школера документаш кегаденна долга. Цу кхоачамбоацараша хьахулийт дIахо дIабода кегар: урокаш ца хилар, группаша лерттIа болх ца белга.

Чакхдаьннад дешара шу. Нийсденна кхоачамбоацараш а цунца цхьана дIадаьлар. ТIаккха малагIа тешам ба тIадоагIача кердача дешара шера уж хург ца хилара? Уж нийслургдац аьлча тешаргвац цу школера хьал довзаш вар.

Цхьа шу совгIа ха яьннай СурхотIарча № 2 йолча юкъерча школе Р. Евлоева директоралла этта. Дукха ха я из е кIезига ха я? Тайп-тайпара жоп лургда цу хаттара школерча хьехархоша, райОНО болхлоша. ХIаьта эггара нийсагIдола жоп лургдар лерттIа знанеш ца луш дисача бераша. Вешта, из хаттар царна хьалхашка оттадергдолаш саг вац.

А.-Г. УГУРЧИЕВ,
Ж. БОГАТЫРЕВ,
тха спецкораш.

ХЬИНАРЕ КЪАХЬЕГ

Назрановски района «Экажевский» совхоза къахьегамхоша пхе бетта планагIа йоккха йоагIар 2630 центнер йолаш паччахьалкхенна шура дIаеннай 2642 центнер, хIаьта дулх — 573 центнер, планагIа дохка доагIар 512 центнер долаш.

— Карарча шера планал совгIа 100 центнер шуреи 100 центнер дулхи дIадала социалистически декхар тIаийцад тха хьайбаш леладераша, — йоах совхоза керттерча экономиста Балаев Исраьила. — Оаха яьча расчетах ах шера планал совгIа паччахьалкхенна дIалургья 190 центнер шуреи 50 центнер дулхи.

Сийлахь-йоккхача Октябра 70 шу дизара сийна накъаболхаш хьинаре къахьег совхоза шинна а фермерча болхлоша. ДIабахача пхе бетта къаьстта дика болх баьб доаркаша Картоева Субара, Терхоева Зулайс, Лорсанова Айзана, Сурхоева ХIажара, Дарсигова Фатимас, Алиева Умакулсума, кхыбараша. Царна юкъе яьржача яхье эггара дукхагIа — ше хьожача хIара Iаттагара 1316 килограмм шура яьккхай Картоева Субара. Шоай планаш кхоачашъяьй вокх доаркаша а.

Цар санна шоай декхар кхетадеш къахьег Iаьсий леладераша а. ХIаьта къаьстта белгалбаьннаб Бекова Мареми Картоева Нинаи. Цар а дикка тIеххкоачашъяьй дийнахьи буси Iаьсашта дозал IотIадеттадалийтара планаш.

Йоккха опыт йолаш ба скотникаш. Зоотехнически бокъонаша дIа ма деххара Iунал ду цар шоашка дIаденнача хьайбашта. Цхьа моттиг нийсъяллийтац ханнахьа доакъар ца дуллаш, бешкарта арадаьха фо ца кхетийташ, кхы тIа эша гIулакх ца деш. Цудухьа дукхагIа хул доахангара хьаьккха шура. Иштта, № 2 йолча ферме болх беш волча Сагиев Мухарбика Iуналдеча групперча хIара Iаттагара 1020 килограмм шура яьккхай, планагIа яккха йоагIар 784 килограмм йолаш. ХIаьта ший план дикка тIеххкоачаш а еш, ший Iуларча хIара Iаттагара 840 килограмм шура яккхийтай № 1 йолча ферма скотника Магомадов Ахьмаднабе а.

Цхьа шу совгIа ха йолаш дола 300 бежан хьалдигад лоаман даьгIенашка дорстаде. Царна Iуналдеш ва Лорсанов Iаддалсалам. Дикка ха я цо цу совхозе болх бу. Лорсанова дош деннад укх аьхки хIара бежана дийнахьи буси 600 грамм дозал IотIакхетийта.

— Цхьа шу дIадахийтац Iаддалсалама ший декхар толаме кхоачаш ца деш, — йоах совхоза директора Галаев Яхьъяс. — 360 — 380 килограммага дIакхоачаш дозал долаш хургда гурахьа дулха лаьрхIа паччахьалкхенна дIачулуча хьайбаех хIарадар.

Хьайбаш диза долаш Iангара даха а шурен дулхи дохкара планаш толаме кхоачашъе а низ дIакхоач доакъара база чIоагIъяра укх тIеххьарча шерашка совхоза кулгалхоша йоакхо еш хиларах. ДукхагIа дIаюв доакъара культураш. Масала, укх шера совхозе хьалкхеяь 790 гектара тIа цхьан а дукххача а шерашка тIаювла баьцаш, силоса лаьрхIа йола хьажкIаш — 300, доакъара свеклаш — 70 гектар. Цар таро хулийт цхьан шерал ах шера тоъаргдолаш тайп-тайпара доакъар кийчде.

Из Iалашдара болх ший ханнахьа дIаболабаьб механизатораша. Цу гIулакха лаьрххIа вIашагIъеллай Бекмурзиев Беслана кулгалду механизировании отряд. ВорхI ди мара эшанзар цун механизаторашта вIашагIъяь дIайийна хиннача рапсахи рожахи хьахиннача баьцех, карбомид, ча, тух тохаш кийч а еш, 1700 тонн силос чуйоллара.

Кийчду доакъар дика хилийтара хадданза тIахьожам лоаттабеш ва совхоза дикагIболча къахьегамхоех вола Альдиев Увайса Iийса.

Коллективни подрядагIа болх беш я доакъар кийчду мехотряд. Цун болхлошта юкъе яьржача яхье къахьегама овсарле лакха йолаш болх бу К-700, Т-150 яхача тракторашца кIоагашка доакъар IотеIадеш болча Баркинхоев Мовле, Битяев Таймураза, косилкашца баьцаш хьокхаш болча Арапиев Салмана, Халухоев Уматгире, стогометатела тIа вагIача Картоев Махьмада, кхыбараша.

— Укх шера планагIа 822 тонн йол, силос — 6000, ча — 2538, свеклаш — 3500 тонн кийчъе езаш да тхо,— йоах Балаева. — Цох 29,8 центнер кормоединица хул, 34,6 центнер кормоединицага дIакхоачаш доакъар Iалашде лерхIаш я Бекмурзиева кулгалду мехотряд. Иззал из кийчде йиш йолаш дика хьийкъай, хьувкъаш а йоагIа доакъара лаьрхIа дIа мел йийна культураш. Уж дегIаяхкийтара доккха новкъостал ду каст-каста IотIаделхача догIаша.

Укх деношка йол кийчъяра 400 гектара тIа люцерна хьакха йолаяьй механизатораша. Совхоза керттерча агронома Яндиев Халата яьча расчетех, цу тIара яргья 600 — 650 тонн йол, хIаьта шозлагIа хьекхача — 400 тонн.

С. АУШЕВ.

СУРТА ТІА: Вильнюс. СалоІача моттигех цаІ — Гедиминаса майдан тІара кафе.
Б. КАВАШИНА, Г. ШЛЕВИСА сурт.
ТАСС фотохроника.

ХИННА ХІАМА

ДИБИХАНА ГІАЛАТ

Дукха ха яр уж шоайла бовзаш бола. Цхьан школе дешаш хиннаб, цхьан университете деша эттаб, бакъда, тайп-тайпарча факультеташка. ТІаккха Руслан Эскаре гІулакх де вахав. Укх шера цІакхача везаш ва из, ший декхар кхоачаш а дав. ХІаьта Фатима цунга хьежаш я, гаргарча наха массанена а ховш дар уж шоайла безаш болга.

Укх шера пхелагІча апреле Фатима дешара чуянзар. КоргагІъяьнна цун нана ше фу дергда ховш яцар. Геттара баьдъелча коа наІарах цхьа саг чукхайкар. ДІаараийккхача Султанага (Фатимай даьвешийга) хоам бир цар йоІ Наьсарерча саго йодаяьй аьнна.

Фатимай вежарий а даьвоша а дукха духьала бацар цу гІулакха. БоагІІача тайпара тоам бергба, — аьлар Султана дезал гулбеннача. ЙоІ йодаеш Іаьдал-м ворххІе даьшкара хьадоагІаш да. ТІаккха велавенна, хьо а хьай хана йиййха йоалаянзар, — аьлар цо Дибиханага. — Вешта, хьай вахар во хиннад ала йиш йолаш йий хьо? Сога хаьттача-м яц. Могаш-маьрша я, дика дезал ба, боккха боахам а биллаб. Кхы вогІа ма яхийла вай йийг. Иштта дар Султана къемаьл. Цо дувцачоа духьала бацар Фатимай вежарий а.

Къаьстта Дибиханага аьлар Султана:

— Фу къамаьл да «везаш зІамига саг ва цун» яхилга? Ший мар хургва цунна хІанзчул тІехьагІа везаш. ХІаьта оаш вувца зІамига саг эскаре гІулакх деш ма вий! Сенах ховргда из цІавеча фу уйла йолаш хургба? Хоза мехкарий дукха ба укхаза а из волча а.

Дукха дийцар Султана цу тайпара къамаьл. Йистхулаш яцар Дибихан. Ший уйланга яха яьгІар из корта чу а бахийта. Бакъда, Султана дувцачунга ладувгІаш-м яцар из. Дегаухар Дибихана моцагІа хинна хІама.

...Дибихан йодаеча хана из 17 шу даьнна берашха кхийна йоІ яр. Цу бийсан ше йодаяь йигачара цІаера из. Раьза яцар из 30 шу шийла воккхагІа волча, диъ бер а сесаг а долаш вахаш волча сагаца Іе. ХІаьта из доацаш а дар кхы цхьа баьхьан — са санна везаш йоалаха вахаш вола зІамига саг.

Из цІакхаьчача Іа яха дукха гІадбаханзар Дибихана цІагІарбараш.

— Хьаьрьяьннай хьо! Вира хьоа бнаб Іа! — цІогІа хьекхар дас. — ЧІоагІа доккхал де, хоастам бе безаш ма йий хьо иштта хьал дола саг хьайна нийсвалараx. Сона хов хьона дагавоаллар малав! ТІаьовха лерттІа хачи йоацача Элмарзийга дог доаха хургда Іа. Хьо лайла хьона хетар гаьна-м деце. Кхоана малх хьалбалалехьа хье хиннача юхакхоачаргья хьо, — цІа оагадеш ніІ тІатехар Дибихана дас.

Из араваьлча нанна мархІа кхийттар Дибихан. Кертах кулг а хьекха, цо яхар да деза, — аьлар нанас. Йийлхар Дибихан.

Хетачох, яха а яла а моттиг яцар. Дерр ига вахар кхоачаденнад аьнна хетаделар цунна. Фу дергда хІанз?

Сецца коара ара а яьнна, шоашта эгІахьа вахаш вола гаргара зІамига саг — Мухарбик Элмарзарга вахийтар цо. Цунга хьааравала аьнна.

Цхьа юкъ яьча юхавера Мухарбик. Нийса бІарахьажа ца могаш дувцар цо къамаьл. Элмарзас аьннадар Дибихан шийна хьалха санна дукха еза, хІаьта де хІама дац, хІанз тІехьа да деррига. Вай даьшкара хьадоагІача ІаьдалагІа из хІанз наьха сесаг я. Тахан аз из дІайигача а, наха из харцахьа лоархІаргда, бехк а боаккхаргба.

Из къамаьл хьахезача са дІалаьцар Дибихана. Йист а ца хулалуш чуяхар из. Иштта йист ца хулаш шийна тІехьа аьнача ворда тІа хайра...

ХІанз дагадехар Дибихана ший хала вахар. ХІара дийнахьа даьлагара, дикагІа дола вахар дехар Дибихана, бакъда, уж цун ламазаш цхьаннахьа дІа-м кхачанзар.

ХІанз цу тайпара вахар да-кх Фатимай хургдар а. Дагахьа чІоагІо еш яр Дибихан фунагІа даь а ший йийий кхраз воради, аьнна.

ДІаи-хьам аха болабелар боккхий нах. Тоам бе раьза хилар Фатимай даьвоша. Цуна тІехьа бар вежарий а. ЗІамига саг хьал долча цІагІара ва. Даьи-наьнеи цаІ мара вац. Деррига рузкъа цунна дусаргда. Новкъа дац из балха е дешаш а воацилга. Сенна беза цунна болх, деррига цІагІа хилча? Иштта яр маІача наьха уйлаш.

Тоам бир шоллагІча дийнахьа. Бакъда, Іуйрийна Дибихан цІагІара ара яьналга саго зензар. Делкъа хана цІа кхаьчар из Фатима а йоалаеш.

Цу деношка ерригача, пхьегІа тІа Дибихан мара кхы дувцаш хІама дацар. Цхьабараш геттара раьза бацар цо даьча гІулакха. Доккха гІалат даьннад, йоахар Дибиханагара — вІалла гІулакх дац кхалсага маІача наьха довна юкъе аха, цар даьр дохаде. Бакъда, дукхагІболчар Дибихан бакъйора. Кхетадора наха хьалхара зама дІаььнналга, хІара саг ший кхела да волга.

...Массехк ди хьалха почта наІар тІа бІаргаяйра сона Фатима. Русланага каьхат яздаьд аз, аьлар цо, сога, деррига бакъдар дІадийцад. Ховргда-кх цо фу оал.

— Сагот ма де Фатима, — аьлар аз, — хьо езаш вале лерттІа хургда Русланагара жоп. Нагахьа иштта из деце, хІанзза хоададича бакъахьа да шоана юкъерадар а.

Сона чІоагІа лов Фатима кхраз долаш хилар, цудухьа аз а саготду: мишта хургда Руслана жоп.

А. МАЦИЕВА,
хьехархо.

Редактор
О. Б. ГАДАБОРШЕВ.

РЕКЛАМА, ХОАМАШ

ЭЦАРХОЙ ТЕРКАМГА!

№ 41 йолча «Мелодия» яхача тика тІа (Победа пр. 10) йохкаш я:
— «Эско-100» (1970 сом). «Венец» (1385 сом) яха усилителаш;
— «Электроника» — 04, 05, 015, 25 яха музыкальни инструменташ;
— квинтет.
— акустически гитараш (15, 32, 23 соми 50 кепиги);
— «Электроника» яха эквалайзер (60 сом);
— «Красный Октябрь» яха рояль (1625 сом);
— духови инструментий комплект (1700 сом).

«Промтовары» объединени.

УЧИЛИЩЕ ДЕША ДІАЭЦ

Гудермесски педагогически училище 1987/88 дешара шера дешархой дІаэц укх специальностех: юххьанцарча классий хьехархо (8 — 10 класс яьккхарий базе): къахьега Іомабара хьехархо: технически къахьегамен черченен хьехархо (8 класс яьккхараш).

Деша отташ е документаш эш: училища директора цІерагІа заявлени, дийша хиларах дола документ, медицински справка 086-4 формах, ялх сурт 3х4 см, школера рекомендаци е предприятера направлени.

Ваь хиларах дола тешал е паспорт ше хьахьокх.

8 класс яьккха деша оттачаргара заявленеш дІаэц 1 июне денз 31 июле кхаччалца; юкъера школа йистеяьккхачаргара 1 июне денз 14 августе кхаччалца. ДІаоттара экзаменаш дІалу 1 августе денз 20 августе кхаччалца.

Деша оттачар дІалу е экзаменаш: математика (дагахьа), эрсий мотт (письменно).

Школьни отделене деша оттачар хІама хазарен музыка кхетаярен говзал миштай хьож.

Дешархой общежитеца Іалашбу. Стипенди юкъарча основанех, дешарга хьежжа тел.

Училища адрес: НГІАССР, г. Гудермес, Терешковай цІерагІа проспект, № 1, педучилище.

ХЬАМСАРА ЭЦАРХОЙ!

№ 13 йолча «Автотовары» яхача тика тІа (Ашхабадски ул. 16) йохкаш я: «ИЖ-Юпитер-5» яха коляска йола мотоциклаш (1315 сом).

«Восход 304» яха мотоциклаш (490 сом). Уж мотоциклаш карарча ахчах а тІадилла а эца йиш я.

Цу тика тІара шун эца таро я **хьалпаьха, маІача наьха наькъашка** лелаю **велосипедаш** (174 сом); массе а боарамера **мотошинаш; металлически гаражаш** (750 сом): хІаьта иштта гаражашта **металлически наІараш.**

«Промтовары» объединени.

ШОАНА, КХАЛНАХ!

Диц ма ле № 2 йолча «Заря» яхача тика тІа дахка (Заветы Ильича ул. 22). Цун «КІадаш» яхача секце болхлошa дукхха кІадаш дохк. Тика тІара шун эца таро хургья сийрдача бесех дола зипаш, Москве хьадаь дола крепдешин.

Иштта шуга хьокхаргда хоза, сийрдача бесех дола боамбе кІадаш.

Тхо хьеж шуга тхоай тика тІа!

«Промтовары» объединени.

ЭЦАРХОЙ ТЕРКАМГА!

№ 32 йолча «Техника в быту» яхача тика тІа (Орджоникидзе пр. 77) электротовары секце йохкаш я: **универсальни электропрялкаш; электросамовараш; «Наседка» яха бытови инкубатораш; Іургаш доаха электрически машинаш; «Мелодия-043» электрогургалаш.**

Оаша раьза а долаш хІама эцар лов тхона.

«Промтовары» объединени.

Хьамсара эцархой!

Телевизор эца безам болчар теркамга.

«Орбита» яхача фирменни тика тІа (В. И. Ленина цІерагІа пр. 104) йохкаш я тайп-тайпарча моттигашка хьаяь кердача ноахала бос бола телевизораш: «Таурас Ц276Д», «Радуга Ц259Д», «Фотон Ц276», «Иверия Ц208», «Рекорд ВЦ311», Іаьржа-кІай хьахьокха, 200 сом доаккха «Рекорд В213» яха телевизораш.

«Рекорд ВЦ311» яхача моделагара дІаиккха телевизораш тІадилла а карарча ахчах а йохк.

Тика массе а деношка 10 сахьат даьлча денз 20 сахьат даллалца болх бу. перерыв 14 сахьат даьлча денз 15 сахьат даллалца хул.

Дувла тха тика тІа!

Деша дувла!

НГІАССР культура министерства Нохч-ГІалгІай республикански музыкальни училища 1987 — 1988 дешара шера дийнахьарча отделене дешархой дІаэц укх специальностех:

Фортепиано.
Мерз бола инструменташ — чІондарг, альт, виолончель, контрабас.
Духови инструменташ — баян, домбра, балалайка, дахчан-пандар, атух-пандар, каьхата пандар.
Хорови дирижировани.
Илли даккхар.
Музыка теори.
Дешара ха — 4 шу.

Училище берий музыкальни школашта преподавателаш, юкъарча дешара школашта музыка хьехархой, музыканташ - исполнителаш, вокально - хорови ансамблийи оркестрийи артисташ, музыкальни самодеятельноста кулгалхой кийчбу.

ДІаэцара экзаменаш 6 июле денз 20 июле кхаччалца:
а) специальностах;
б) сольфеджиохи музыка теорехи;
в) юкъера школа йисте цаяьккхачар базе эрсий меттах (диктант), эрсий мотти литературен (дагахьа).
г) юкъера школа йистеяьккхачар базе эрсий меттахи литературахи (сочинени). СССР истори (дагахьа).

ДІаэцарах йола заявлени цхьан формагІа директора цІерагІа дІачулу 1-ча июне денз 5-ча июле кхаччалца.

Заявленеца хила деза:
1) БархІ класс яккхарах дола тешал е школа йистеяккхарах дола аттестат (подлинник).
2) Медицински справка (№ 086-у формах).
3) Къахьегама книжка тІара е колхозника книжка тІара выписка.
4) Диъ сурт (3х4 см).

ДІаоттара экзамений массе а предметех йола консультацеш 25 июне денз 30 июне кхаччалца чакхйоахаргья.

Деша оттачар дешара заведене хьакхаьчача хьахьонкха деза ваь хиларах дола тешал е паспорт. военни билет (эскаре гІулакх даь а ваьнна запасе болчар е приписной тешал эскаре гІулакх де баха ха тІакхаьчачар).

Училище дІанийцараш юкъарча основанех стипендеца Іалашбу.

Кхы тІа справкаш эца йиш я укх адресах: г. Грозный, В. Терешковай цІерагІа ул., 2.

Телефонаш: 3 - 36 - 67, 3-58-93.

КАГИЙ НАХИ МЕХКАРИЙ!

Грозненски мехкдаьтта техникумо подготовительни курсашка хьех шо.

1 июле денз 25 июле кхаччалца деша дІаоттара экзамений программагІа эрсий меттахи математикахи йола занятеш чакхйоахаргья.

Занятеш дІахьу квалифицированни хьехархоша.

Заявленеш кІиранденгара дІанйкхача хІара дийнахьа дІанйю, 9 сахьат даьлча денз 17 сахьат даллалца.

Адрес: К. Цеткина цІерагІа ул. 14/53 ауд. 201.

№№ 2, 3, 5, 6 йолча трамваяшца «Дагестанская» яхача остановке кхаччалца ваха веза.

ТЕЛЕПРОГРАММА

16 ИЮНЬ
I ПРОГРАММА
7.00 — Іуйранара зарядка. Мультфильм. Ашараш.
7.30 — «Ха».
8.05 — А. Буравский. «Хьадувца...». М. Ермоловай цІерагІча московски театра фильм-спектакль.
10.50 — «Кердадараш».
16.00 — «Кердадараш».
16.10 — «Наьна школа».
16.40 — Исланде университета хора концерт.
17.00 — «Кердадараш».
17.05 — «Йийлла конкурс». Кога-гІирса нерда моделаш хьаяр».
17.50 — «Кортамукъаленга бодаш атта ниикъ бац». Телевизионни документальни фильма премьера.
18.45 — «Тахан дунен тІа».
19.00 — «Агропром: тахани кхоанен». Юртбоахама машинашъяра проблемех. ДІахьор — политически обозреватель А. З. Иващенко.
19.30 — Резонанс. Демократин сага бокъонаши. Дакъалоацаш ба: КПСС ЦК дунен халкъашта юкъерча отдела заведующе хьалхара заместитель В. Загладин, СССР АН Паччахьалкхени Бокъони института директор В. Кудрявцев, СССР антисионистски комитета председатела заместитель С. Зивс, Минскии белорусскии митрополит — Филарет. ДІахьор — политически обозреватель В. А. Калягин.
20.45 — ДІалохк М. Ворожцовас (флейта).
21.00 — «Ха».
21.40 — Композитора Ю. Саульске авторски концерт. Перерыв йолча хана (22.20) — «Тахан дунен тІа».
II ПРОГРАММА
8.00 — Іуйранара гимнастика.
8.20 — Документальни фильм.
8.40 — «Будильник».
9.10 — «Эрсий къамаьл».
9.40 — «Наьха цІерагІа». Телевизионни художественни фильм.
11.10 — «Волшебник Изумрудного города». Мультипликационни фильм. 3, 4-гІа дакъош.
11.50 — Французски мотт. Іомабу 1-гІа шу.
12.20 — «Дале а деце а». Художественни фильма премьера. 1-гІа сери.
13.25 — «Кердадараш».
16.55 — «Хьан эцаргья премии». Документальни фильм.
17.10 — Художник К. Мовтаев. Телеочерк (нохчий меттала).
17.20 — Документальни фильм.
17.40 — В. Аппаев. «Мишта лечкъабу мехкарий». Х. Нурадилова цІерагІча Нохч-ГІалгІай Паччахьалкхен драматически театра спектакль (нохчий меттала).
19.00 — Фильм.
19.10 — «Нохч - ГІалгІайчен ди».
19.30 — Наурски района «Авангард» яхача совхоза болхлошта лаьрхІа концерт.
20.00 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш!»
20.15 — «Иштта бе-бе гитара». Йоккхача классашта передача.
21.00 — «Ха».
21.40 — «Берда йист». Художественни фильм. 1-гІа сери.
22.55 — «Кердадараш».

17 ИЮНЬ
I ПРОГРАММА
7.00 — Іуйранара зарядка. Мультфильм. Ашараш.
7.30 — «Ха».
8.05 — «Игорь Саввович». Телевизионни кхо сери йолча художественни фильма премьера. 1-гІа сери.
9.10 — «Гушдар — теша хала дар».
10.10 — «Кердадараш».
16.00 — «Кердадараш».
16.10 — «Ставрополь. Города ди». Телевизионни документальни фильма премьера.
16.50 — «Кердадараш».
16.55 — «Говзанча». КІувсаш деча Б. Байзаковайх телевизионни очерк.
17.20 — «Массаза малх хилба». ГуржегІен берий художественни коллективий концерт.
18.00 — КПСС ЦК Пленума накъадолхаш. «Къахьегама оасарле накхъеча къахьегама коллектива дакъа».
18.45 — «Тахан дунен тІа».
19.00 — «ХІама леха оамал». Мишта хержар Переславль—Залесски комсомола горкома секретарь.
19.35 — «Хьай могаш хила безам бале». Туризм. 3-гІа передача.
19.50 — «Игорь Саввович». Телевизионни художественни фильма премьера. 1-гІа сери.
21.00 — «Ха».
21.40 — Литераторий Центральни ЦІагІа чай малар. «Ца малар — вахара хьисап» яхача циклаца.
22.55 — «Тахан дунен тІа».
23.10 — «Краз долаш хилда шо». Дин Ридах телевизионни музыкальни фильм.
II ПРОГРАММА
8.00 — Іуйранара гимнастика.
8.20 — «Сирипач». Литовски ССР заслуженни артистка Р. Катилюса кхолламах фильм-концерт.
8.50 — «Ялхайтта шу даьннача хана». Документальни фильма премьера.
9.20 — «Берда йист». Художественни фильм. 1-гІа сери.
10.35 — «Волшебник Изумрудного города». Мультипликационни фильм. 5, 6-гІа сереш.
11.45 — Художественни фильм.
12.50 — Тайп-тайпарча мехкий берий коллективаш юкъе а йолаш музыкальни программа. Италера передача.
13.50 — Красноярски студе телевидене программа.
14.20 — «Кердадараш».
16.50 — Документальни фильм.
17.40 — Фильм.
17.50 — Ца малар — вахара хьисап».
18.05 — Хоржамашта накъадолхаш (нохчий меттала).
18.25 — «Доакъар тешшаме Іалашдар». Рейд (нохчий меттала).
18.35 — Телефильм.
18.50 — Хьалхален опыт — массанена. «Экажевскиий» совхоза коартол лелаераш (гІалгІай меттала).
19.05 — Фильм-реклама.
19.10 — «Нохч - ГІалгІайчен ди».
19.30 — Мишта ду шоана гІулакх?
20.00 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш!»
20.15 — Гандобл. СССР чемпионат. МаІанах. ЦСКА — СКА (Минск).
20.50 — З. Кодаи. Виолончелена фортепианона лаьрхІа сонатина.
21.00 — «Ха».
21.40 — «Берда йист». Художественни фильм. 2-гІа сери.
22.45 — «Кердадараш».

18 ИЮНЬ
I ПРОГРАММА
7.00 — Іуйранара зарядка. Мультфильм. Ашараш.
7.30 — «Ха».
8.05 — «Игорь Саввович». Телевизионни художественни фильма премьера. 1, 2-гІа сереш.
10.20 — «Кердадараш».
16.00 — «Кердадараш».
16.15 — «Экологически дневник».
16.45 — Армене къона композитораш. Ереванера передача.
17.10 — «Кердадараш».
17.15 — «Историе урокаш». Телевизионни журнал.
18.00 — «Из бе-бе гитара». Йоккхача классашта йола передача.
18.45 — «Тахан дунен тІа».
19.00 — Чехословаци лаьтта леладара опыт.
19.30 — «Са хьамсара Даьхе» яха фотоконкурс.
19.35 — Хьай унахцІена хила безам бале». Туризм. 4-гІа передача.
19.50 — «Игорь Саввович». Телевизионни художественни фильма премьера. 2-гІа сери.
21.00 — «Ха».
21.40 — Музыкальни ринг.
22.45 — «Тахан дунен тІа».
II ПРОГРАММА
8.00 — Іуйранара гимнастика.
8.20 — Документальни фильмаш: «Сай ловзар», «Физкультура урок».
8.40 — Ф. Шопена мазурка.
9.10 — Іилма - довзийтара фильм.
9.40 — «Волшебник Изумрудного города». Мультипликационни фильм. 7,8-гІа сереш.
10.20 — «Берда йист». Художественни фильм. 2-гІа сери.
11.25 — Испански мотт. Іомабу 2-гІа шу.
11.55 — «Мама». Субтитрашца художественни фильм.
13.20 — ЦТ-и ВР-и эрсий илле академически хора концерт.
14.10 — «Кердадараш».
16.40 — «Документальни фильм».
17.00 — А. Шерипов (гІалгІай меттала).
17.15 — Документальни фильм.
17.25 — «Аьхки деха кийчду доакъар».
17.50 — «Агропрома гІулакхаш». Документальни фильм.
18.00 — «Негатив». Критически журнал.
18.15 — «Мишта ях хьо, бригада?»
18.45 — Хоржамашта накъадолхаш (гІалгІай меттала).
19.00 — Мультфильм.
19.10 — «Нохч - ГІалгІайчен ди».
19.30 — Медицински болхлошта лаьрхІа концерт.
20.00 — Футбол. СССР чемпионат. «Динамо» (Минск) — «Спартак». 2-гІа тайм.
20.45 — Хин кІалара зем бахкхара СССР кубок.
21.00 — «Ха».
21.40 — «Хьалхара ди, тІехьара ди». Телевизионни художественни фильм.
22.50 — ДІалохк «Концертино» яхача камерни ансамбло.
23.10 — «Кердадараш».

19 ИЮНЬ
I ПРОГРАММА
7.00 — Іуйранара зарядка. Мультфильм. Ашараш.
7.30 — «Ха».
8.05 — «Игорь Саввович». Телевизионни художественни фильма премьера. 2, 3-гІа сереш.
10.20, 16.00 — «Кердадараш».
16.10 — Д. Лондона турпалаш экрана тІа. «Ха — хьежац». 2-гІа сери.
17.30 — ХІана, сендухьа. Бераашта йола передача.
18.00 — КПСС ЦК Пленума накъадолхаш. «Іилмеи вахари».
18.45 — «Тахан дунен тІа».
19.00 — Мультипликационни фильмаш: «Фантик», «Зурмалги Кхабилги».
19.30 — «Кердадараш».
19.35 — Хьай унахцІена хила безам бале. Туризм. 5-гІа передача.
19.50 — «Игорь Саввович». Телевизионни художественни фильма премьера. 3-гІа сери.
21.00 — «Ха».
21.40 — Шун дехарца вІашагІнхетар. СССР халкъа артист кинорежиссер Е. Матвеев.
22.45 — «Тахан дунен тІа».
23.00 — Концерт.
II ПРОГРАММА
8.00 — Іуйранара гимнастика.
8.20 — Телевизионни документальни фильмаш.
8.45 — «Дошо коа наІараш». ЧССР передача.
9.35 — «Волшебник Изумрудного города». Мультипликационни фильм. 9, 10-гІа сереш.
10.20 — «Хьалхара ди, тІехьара ди». Телевизионни художественни фильм.
11.25 — Английски мотт. Іомабу 2-гІа шу.
11.55 — Фильм — берашта. «Трубачева отряд тІом беш я».
13.25 — «Са дег тІа мел дар». Фильм-концерт.
14.30 — «Кердадараш».

СИЙЛАХЬЧА ОКТЯБРА 70 ШУ ДУЗАШ.
НАУРСКИ РАЙОНА ДИ.
17.55 — «Са хьамсара цІа, са юрт...». Кинозарисовка.
18.05 — Эргалоний накъагІа. Наурски КПСС РК хьалхарча секретара А. А. Просвирова къамаьл.
18.20 — Доакъара — маьхка санна.
18.50 — «Нохч - ГІалгІайчен ди».
19.10 — «Агропром: гІулакхаши нахи».
19.45 — Наурски района къахьегамхошта лаьрхІа концерт.
20.15 — Массанена а хІараннена а. «Фу баркъа дувх вай?»
20.45 — «Оркестраца цхьана». ЗІамига концерт.
21.00 — «Ха».
21.40 — «Теш вовр». Художественни фильм.
23.05 — «Кердадараш».

20 ИЮНЬ
I ПРОГРАММА
7.00 — Іуйранара зарядка. Мультфильм. Ашараш.
7.30 — «Ха».
8.05 — «Игорь Саввович». Телевизионни художественни фильм. 3-гІа сери.
9.15 — Мультфильмаш.
9.45 — «Мехка къонах».
10.20 — «Хьехархон хан». РСФСР хьехархой съезда балхах.
10.50 — «Вреднюга». Мультипликационни фильма премьера.
11.00 — КПСС ЦК Пленума накъадолхаш. «Дизза къамаьл».
12.30 — Г. Гендель. Кончерто Гроссо ля мажор.
12.45 — Сийлахьча Октябра юбилейга. Историей довргдоаца мугІараш. «Салтечун да». Художественни фильм.
14.30 — «Кердадараш».
14.45 — «Массанена а хІараннена а».
15.15 — «Сигала а лаьтта а». Чкалов Валере вахарцара итт шу». Телевизионни документальни фильм.
16.20 — «ДоттагІие». Телевизионни журнал.
16.50 — Баьцовгіай дуне.
17.50 — «Никъ хержар». Телевизионни документальни фильма премьера.
18.50 — «СелаІад» яхача дунен халкъашта юкъерча халкъа творчества телепрограммай фестиваль. Мадагаскара иллеши халхараши.
19.20 — Концертни студе Останкино академикаца Н. М. Амосовца вІашагІнхетар.
21.00 — «Ха».
ШОАТТДЕН САЙРИЙНА
21.40 — «СССР Госконцерта хьагойт».
23.00 — «Кердадараш».
23.10 — «Юха а Юрмале».
23.30 — «Ах бийса ялалехьеи яьлчеи». Информационно-секъердаме передача.
II ПРОГРАММА
8.00 — Іуйранара гимнастика.
8.20 — «Мишта салоІ вай».
8.55 — Болама кхерамзле.
9.00 — Ритмически гимнастика.
9.30 — «Іуйрийнара почта».
10.00 — «Вай беш».
10.30 — «УнахцІено».
11.15 — Иркутски студе телевидене программа.
12.10 — Телевизионни театро хьех. В. Белов — «Плотника дувцараш». Телевизионни спектакль.
13.30 — Концерт.
14.20 — «Даьхен хьамсара цІераш». Документальни фильм.
14.40 — «Баьццара фургон». Телевизионни художественни фильм. 1, 2-гІа сереш.
17.05 — Сийлахь Октябри вай мохки (нохчий меттала).
17.15 — «УнахцІенон духьа». Медицински болхлочун Денга» (нохчий меттала).
17.45 — Киножурнал.
17.55 — «УнахцІено» (гІалгІай меттала).
18.25 — «Къонахий». Субтитрашца художественни фильм.
20.00 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш!» «Йингилоли». Мультипликационни фильм.
20.20 — Кхоана — хоржамаш. НГІАССР Лакхехьарча Совета Президиума секретара С. Н. Кожуховске къамаьл.
20.30 — Шун дехарца. Пандарчаца Р. Евлоевайца вІашагІнхетар (гІалгІай меттала).
21.00 — «Ха».
21.40 — Доазол дехьарча фильма экран. «Роза» кхо операци». Художественни фильм (Вьетнам).
22.45 — «Кердадараш».

21 ИЮНЬ
I ПРОГРАММА
7.00 — Іуйранара зарядка. Мультфильм. Ашараш.
7.30 — «Ха».
8.05 — «Баьццарча паччахьа къайленаш». Іилма - довзийтара фильма премьера.
8.30 — Ритмически гимнастика.
9.15 — «Спортлото» тираж.
9.30 — «Будильник».
10.00 — «Аз гІулакх ду Советски Союза!»
11.00 — «Іуйрийнара почта».
11.30 — Телевизионни журнал».
12.00 — «ХІанзарча театра эргалонаши проблемаши». 2-гІа передача.
12.30 — Ашарий киоск.
13.00 — «Юртара сахьат».
14.00 — Медицински болхлочун денга. «УнахцІено».
14.45 — Тахан — хоржамий ди.
14.55 — СССР госфильмофонда собранешкара. «Антоша Рыбкин». Художественни фильм.
15.55 — СССР унахцІенон министраца, академикаца Е. И. Чазовца хинна къамаьл.
16.10 — «Новкъост илли». Ерригсоюзни телевизионни конкурс. Красноярскера передача.
17.00 — Тахан — хоржамий ди.
17.10 — «Соло трубы». Документальни фильма премьера.
18.00 — Дунен халкъашта юкъера панорама.
18.45 — «Хьоца, мохк». Советски илле историецара.
19.30 — Тахан — хоржамий ди.
19.35 — ЦТ экрана тІа духьхашха. «Поездки на старом автомобиле». Художественни фильм.
21.00 — «Ха».
21.45 — «Наькъашка хьахина иллеш». Цыганий Мостаковгіар ансамбла концерт.
22.10 — Футбольни обозрени.
22.55 — «Кердадараш».
23.05 — «Кабуки» яха театр (Япони).
II ПРОГРАММА
8.00 — Іуйранара гимнастика.
8.20 — Къулбаседа оагІорахьара иллеш». Якутски композитора З. Степанова кхолламах.
8.45 — Іилма - довзийтара фильм.
9.05 — «Эрсий къамаьл».
9.35 — «Адыгеи ашараш». Краснодарера передача.
10.05 — Украински телевидене программа.
11.15 — Дунен художественни культура. «Йижарий». Телевизионни документальни фильм.
12.50 — Сийлахьча Октябра 70 шу дузаш. Къаман театрий фестиваль.
14.50 — Гушдар — теша хала дар.
15.50 — Хи тІа соалозаш хехка спорт. Ю. А. Гагарина сийна Ерригсоюзни яхьаш.
16.35 — Мультипликационни фильмаш: «Сакъердаме карусель», «Зунгата никъ бар», «Великан — Эгоист».
17.05 — Кулгаш хьалуша вай, доттагІий.
17.55 — Физкультура массанена а.
18.05 — Дунен музыкальни культура ганзера. Прокофьев.
19.00 — Футбол. СССР чемпионат. ЦСКА — «Динамо» (Тбилиси). 2-гІа тайм.
19.45 — «Макаренко улицагІара театр».
20.00 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш!» «Вира бакъийлг — бешлелаерхо». Мультипликационни фильм.
20.20 — Тахан — хоржамий ди. Спецвыпуск.
20.30 — Хоржамхошта лаьрхІа концерт.
21.00 — «Ха».
21.45 — «Цхьа са мара бац». Телевизионни художественни фильма премьера.
23.00 — «Москве ваха билет». Эстрадни программа.
23.20 — «Кердадараш».

РАДИО

16 ИЮНЬ
7.20 — «Юртара Іуйренаш».
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 9.00 — С. Димаева музыка.
9.15 — «Бехктокхама дефицит» (нохчий меттала).
9.30 — 10.00 — «Къона заманхо» (гІалгІай меттала).
16.00 — Передачай программа. Хаоттам.
16.01 — «Харцои доацари — антисоветизма герз» (гІалгІай меттала).
16.16 — 17.00 — «Производстве хьалхалаттараштa». Концерт.
18.00 — Керда хоамаш.
18.30 — 18.40 — Хоамаш.
УКВ
19.00 — Гаьнарча шерий иллеш.
19.25 — Сакъердаме иллеши халхараши.

17 ИЮНЬ
7.20 — «Юртара Іуйренаш».
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 9.00 — Нохч-ГІалгІай радио керда музыкальни йоазош.
11.15 — «Болхлочун уйлаш» (гІалгІай меттала).
11.30 — «Яздархон эргаланаши». Микрофона хьалхашка ва халкъа яздархо А. Боков (гІалгІай меттала).
11.50 — 12.00 — Реклама.
15.15 — «Цхьан дезале».
15.35 — 15.45 — «Социалистически яхьа дневник».
16.00 — Передачай программа. Хаоттам.
16.01 — Дунен халкъашта юкъера хьал.
16.15 — «Вахара хьисап — советски».
16.35 — Юртбоахама знаней радиошкола.
16.45 — 17.00 — Реклама.
18.00 — Керда хоамаш.
18.30 — 18.40 — Хоамаш.
УКВ
19.00 — Р. Паскаева дІалохк лирически ашараш.
19.31 — Сайрийнара концерт.

18 ИЮНЬ
7.20 — «Юртара Іуйренаш».
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — Реклама.
8.40 — 9.00 — «Ца малар — вахара хьисап».
11.15 — «Микрофонаца Грозне гІолла».
11.35 — 12.00 — «Шалинский» совхоза свеклаш лелаеча З. Байтаевайна музыкальни радиооткрытка (нохчий меттала).
15.15 — 15.30 — «Патриот». Радиовыпуск (гІалгІай меттала).
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.16 — Сайрийнара ашарий программа.
18.00 — Керда хоамаш.
18.30 — Хоамаш.
18.40 — «Вахари дин». Радиожурнал (нохчий меттала).
18.55 — 19.00 — Ашараш.
УКВ
19.00 — «Сакъердамеча талгІе тІа». Белама программа.
19.20 — «Ашараши догуйлеи». Концерт.

19 ИЮНЬ
7.20 — «Юртара Іуйренаш».
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — «Іилма — производствана».
8.45 — 9.00 — Реклама.
11.15 — 12.00 — «Говзала дукха бесаш». Художественни самодеятельноста доакъашхой выступлени.
15.15 — 15.30 — «Дунен тІа эггара демократичнегІа». Композици (нохчий меттала).
15.30 — 15.45 — Ашараш.
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.16 — «ДоттагІий оазаш».
17.31 — «ЦІе сийгаш» (гІалгІай меттала).
18.00 — Керда хоамаш.
18.30 — Хоамаш.
18.40 — 19.00 — «Хьона, Даьхе, салтечун дог!» (гІалгІай меттала).
УКВ
19.00 — Къаьнара халкъа иллеш.
19.45 — Нохч - ГІалгІай халхара ашараш.

20 ИЮНЬ
7.20 — «Юртара Іуйренаш».
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 8.45 — Реклама.
10.15 — «Керда гІулакхаш — вахаре» (нохчий меттала).
10.35 — 10.50 — Ашараш.
11.00 — «Къонах».
11.30 — 12.00 — Сийлахьча Октябра 70 шу дузаш! «Комиссар». К. Соколова радиоочерк.
12.40 — «Халкъа тІахьожам балха тІа» (нохчий меттала).
13.00 — 13.15 — «Хано хьалхадоах» (гІалгІай меттала).
15.15 — «Нийли уллуа да». Юртбоахама къахьегамхошта лаьрхІа ашарий программа.
16.00 — «Профсоюзаши вахари».
16.20 — 17.00 — Концерт.
18.20 — 19.00 — «Ашарий почта».
УКВ
19.00 — Илли оал Усманов Имрана.
19.34 — Лирически илле концерт.

21 ИЮНЬ
7.15 — Республикански газетий обзор. Передачай программа.
7.30 — 7.40 — «Демократи балха тІа».
8.25 — 9.00 — «Шоана дукхаеза ашараш».
11.20 — 12.00 — Хоржамхошта лаьрхІа концерт.
16.00 — «Школьни глобус».
16.30 — 17.00 — «Къона тІехье» (нохчий меттала).
18.00 — «Кердача хоамий» спецвыпуск (эрсий, нохчий, гІалгІай меттала).
18.30 — 19.00 — «Нялеца доттагІал долчарна». Концерт.
УКВ
19.00 — Магомедов Султана дахьа иллеш.
19.25 — «Вальсагара вальсага». Концерт.

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковске, ул. 92. Телефонаш: редактора — 2-45-57; редактора заместителa — 2-85-07; бехктокхама секретара — 2-84-68; отделий: партийни вахара — 2-80-12, 2-54-04; промышленностен транспортен — 2-75-81, 2-65-01; юрта боахама — 2-47-64, 2-90-66; культура — 2-64-75, 2-75-78; письмой — 2-85-64; машинописни бюро — 2-89-51; корректорске — 2-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 2-45-57; заместителя редактора — 2-85-07; ответственного секретаря — 2-84-68; отделов: партийной жизни — 2-80-12, 2-54-04; промышленности и транспорта — 2-75-81, 2-65-01; сельского хозяйства — 2-90-66, 2-47-84; культуры — 2-64-75, 2-75-78; писем — 2-85-64; машинописное бюро — 2-89-51; корректорская — 2-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

СФ02289 «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 2243.